

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Bakalářská práce

**Každodennost učitelů a učitelek na základních
školách v období tzv. normalizace – příklad města
Louny**

Autor práce: Tereza Pacltová

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Lenka Krátká, Ph.D.

Praha 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu, které jsem řádně citovala. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21. června 2022

Tereza Pačtová

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce PhDr. Mgr. Lence Krátké, Ph.D. za pomoc s výběrem tématu bakalářské práce, cenné rady a konstruktivní kritiku při zpracovávání práce. Dále mé díky patří narátorům/narátorkám, bez kterých by práce nevznikla. Také bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za morální podporu a motivaci pro dopsání práce.

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na některé aspekty výkonu pedagogické profese v době tzv. normalizace, a to na příkladu základních škol ve městě Louny. Hlavním pramenem práce jsou rozhovory s učiteli/učitelkami základních škol zaměřené jak na životní, respektive kariérní příběhy, tak na každodennost života a práce ve škole v daném historickém kontextu. Práce bude pojednávat o několika vybraných tématech, která postihují cestu narátorů/narátorek k práci učitele/učitelky, jejich práci na škole v době tzv. normalizace a také jejich pohledy na školství dnes. Cílem práce je přiblížení obrazu toho, jak vypadal život tehdejších učitelů a učitelek na školách.

Klíčová slova

Normalizace, dějiny každodennosti, učitelé, základní škola, orální historie

Abstract

This bachelor paper is focusing on some aspects of pedagogy worker in times of so-called normalization, on the example of town Louny. Main sources of information are interviews with elementary schools teachers focused on life, respectively career stories, also talking about everyday life and working in schools in given historical context. Paper will discuss on some chosen themes which includes journeys of respondents to working as teachers, their work in school in times of so-called normalization and their opinions on education today. The purpose of this paper is to get a closer look on the lives of teachers in schools in this particular time.

Key words

Normalization, history of every day, teachers, elementary schools, oral history

Obsah

Úvod.....	7
1. HISTORICKÝ KONTEXT.....	9
1.1 Doba tzv. normalizace.....	9
1.1.1 Společnost v době tzv. normalizace.....	11
1.1.2. Školství v době tzv. normalizace.....	12
1.2. Město Louny.....	14
1.1.2. Základní školy.....	15
2. METODOLOGICKÁ ČÁST.....	18
2.1. Charakteristika výzkumu.....	18
2.2. Koncept paměti.....	18
2.3. Prameny pro studium tzv. normalizace.....	20
2.4. Orální historie.....	22
2.5 Témata k rozhovorům.....	24
2.6 Výběr narátorů a narátorek.....	27
2.6.1 Představení narátorů a narátorek.....	28
2.6.2 Průběh rozhovorů.....	29
2.7 Etika výzkumu.....	31
2.8 Analýza a interpretace dat.....	31
3. EMPIRICKÁ ČÁST VÝZKUMU.....	33
3.1. Cesta k povolání učitele/učitelky.....	33
3.2. Prostředí školy.....	35
3.3 Podoba výuky.....	37
3.4 Kontrola na školách.....	39
3.5 Další vzdělávání učitelů.....	41
3.6 Dilemata.....	42
3.7 Pohled narátorek na školství tehdy a dnes.....	44
Závěr.....	46
Literatura.....	48
Elektrické zdroje.....	49
Seznam rozhovorů.....	50
Přílohy.....	51

Tabulky..... 51

Úvod

Pedagogové a pedagožky hrají v naší společnosti nenahraditelnou roli. Trávíme s nimi průměrně 6 hodin 5 dní v týdnu, není tedy divu, že jsou pro nás tak důležití. Každý si asi vzpomeneme alespoň na jednoho učitele či učitelku, kteří nás posouvali dopředu a snažili se z nás udělat lepšího člověka. Ať už působili v mateřské školce, základní či střední škole nebo dokonce na vysoké škole, byli to lidé, kteří nás doprovázeli naším každodenním životem. Jak ovšem se tito lidé cítili v prostředí školy v době tzv. normalizace? Ovlivňuje tato doba nějakým způsobem to, jak se učitelé projevovali a jak vyučovali? Má tato doba podle nich i nějaká pozitiva? A jak na tuto dobu nahlížíjí oni sami? Takovéto otázky mě velice zaujaly a jsou důvodem toho, proč jsem si toto téma vybrala. Ve své práci jsem se rozhodla zaměřovat na téma každodennosti učitelů za doby tzv. normalizace ve městě Louny.

Období tzv. normalizace jsem si vybrala hlavně proto, že v této době politický systém silně ovlivňoval prostředí školy a životy učitelů. I dnes samozřejmě politika vstupuje a zasahuje do prostředí škol, dá se ovšem předpokládat, pokud alespoň částečně známe dobu tzv. normalizace, že se jednalo o politický vliv podstatně větší, než je tomu dnes. V šedesátých letech, učitelé spatřovali naději pro rozvoj škol, který měl vést ke zkvalitnění vzdělávání.¹ Pražské jaro však změnilo mentalitu státu. Místo rozvoje škol se hlavním úkolem škol stala podpora komunistické strany, jejích ideálů a výchova socialistického člověka.

Práce se bude pohybovat v prostředí města Louny. Výběr tohoto města pro moji práci má jednoduché odůvodnění, jedná se totiž o mé rodné město. Tato skutečnost mi tedy poskytuje perfektní prostředí pro sběr dat, protože se s většinou narátorů a narátorek znám osobně nebo se znají s někým z mého okolí. Také mohu díky tomu lépe porozumět souvislostem, o kterých by se narátoři či narátorky mohli zmínit a celkově mi tato volba poskytuje lepší přehled o situaci, ve které se nacházeli. Samozřejmě i tato pozice ale může mít svá úskalí. Ve své metodologické části budu reflektovat i proces probíhání rozhovorů, který bude obsahovat pozitivní i negativní faktory, které se mohly během realizace objevit.

Hlavním cílem práce je tedy co nejvíce představit každodennost učitelů a učitelek v době tzv. normalizace. Práce se bude zaměřovat na několik témat. Nejprve se zaměřím na to, co vůbec vedlo k tomu, že se chtěli stát učitelem či učitelkou, jaká byla jejich motivace a

¹ ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNEŠ Michala KNOTOVÁ Dana, *Normální život v nenormální době: zák učitelé (nejen) v období normalizace*, Vydání první, Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-709-7, s. 67-68

jak cesta k tomuto povolání probíhala. Dále mě bude zajímat, jak se dotazovaní na dané škole cítili, jakou atmosférou na ně působila a jak to bylo s kolegy, kteří na škole pracovali. Třetí téma bude samostatná podoba výuky. V této části se budu zajímat o to, jak taková normální výuka vypadala a zda působila s ideologickým podtextem. Čtvrté téma se bude týkat kontroly učitelů a obecně působení autoritářského režimu na narátory a narátorky. Pátým tématem bude další vzdělávání učitelů; jak vypadalo, jak často se ho museli účastnit a jak probíhalo. Šestým tématem budou dilemata, se kterými se respondenti museli ve svém zaměstnání potýkat. O jaká dilemata se jednalo a jak je daná osoba vyřešila. Sedmým a posledním tématem bude, porovnání školství v době tzv. normalizace a dnešní doby, co se podle nich nejvíce změnilo.

1. HISTORICKÝ KONTEXT

1.1 Doba tzv. normalizace

Nejdříve se zaměříme na samotný pojem normalizace. Mělo se jednat o takzvané „obnovování pořádku“, tedy vrátit stát na ideály původních podmínek a národních tradic jako byly v poválečných letech. Avšak naopak se tyto tradice začaly vytrácet. Ke své propagaci používali vládnoucí politici jen omšelé fráze.² Když se do společnosti dostalo heslo normalizace, bylo celkem jasné, že se jedná o oficiální propagandu tehdejšího režimu.³ Co ale začalo období tzv. normalizace? Jedná se o událost, kterou nazýváme „pražské jaro“, která proběhla roku 1968. Tato událost rozdělila celé socialistické období na dvě části.⁴

První část začíná rokem 1948, kdy nastal státní převrat, a nastolila se komunistická diktatura. Zanedlouho po převratu probíhaly masové čistky, stovky studentů byly vyloučeny ze studia, desítkám profesorů byla zakázána činnost stejně jako několika hercům, novinářům a spisovatelům. S takovou atmosférou vstupujeme do padesátých let, ve kterých se začaly vytvářet mechanismy diktatury aparátu KSČ a patří k nejrepressivnějšímu období komunistického režimu. I přes to má ale v tomto období největší podporu hlavně proto, že se mohla opírat o podporu dělnictva a nižší vrstvy.⁵ Lidem byly dávány nebo naopak odepírány příležitosti ke vzdělání, práci nebo potřebám života na základě jejich sociálního původu. Tento přístup měl symbolizovat nápravu sociálních křivd způsobených kapitalistickým systémem.⁶ Ožebračení velké části obyvatelstva vyvolalo vzápětí stávky a demonstrace, které se postupně odehrávaly po celém území Československa. Tyto nepokoje však byly záhy potlačeny.⁷

Na začátku šedesátých let vnímala většina obyvatel socialismus vesměs pozitivně, systém samozřejmě měl své vady a nebyl perfektní, ale měl i svá pozitiva a ve společnosti panovalo přesvědčení, že vhodnými opravami a reformami bude možné tyto vady odstranit.⁸ Určitá úroveň sociálních jistot se stala samozřejmostí a společenská kritika se zaměřovala na

²ŠIMEČKA Milan, *Obnovení pořádku*, Vyd. 1. v ČSFR Brno: Atlantis, 1990, ISBN:978-80-7108-002-2, s. 10

³FIDELIUS Petr, „Byla normalizace normální?“, *Slovo a smysl*, 35. s. 19–25.

⁴RYCHLÍK Jan, *Československo v období socialismu: 1945-1989*, Vydání druhé, V Praze: Vyšehrad, 2022, ISBN:978-80-7601-638-5, s. 191

⁵Tamtéž, s. 68–71 a 81

⁶Tamtéž, s. 110

⁷Tamtéž, s. 143

⁸Tamtéž, s. 191

nejrůznější iritující nedostatky, omezení a komunistickým státem generované násilí. Hlavním cílem komunistické strany bylo ukázat občanům vlídnou tvář režimu a jejím prostřednictvím se pevněji semknout okolo společného socialistického projektu. Tato lepší podoba socialismu měla zajišťovat určitá občanská práva, umožnit rozvoj partikulárních skupinových zájmů a zlepšení životní úrovně. Přestože politické vedení nedořešilo všechny nedostatky předpokládaných reform, společnost přijala jejich příslib a sama jim šla naproti. Až do léta 1968 si lidé v Československu mysleli, že systém se snažil být přívětivější pro lidi.⁹

Druhá část byla zahájena právě vpádem vojsk Varšavské smlouvy a ideje o budoucnosti a přednostech socialistického režimu vyprchaly.¹⁰ Pražské jaro 1968 patřilo k jednomu z nejvážnějších pokusů o reformu sovětského socialismu, neboť nebylo jen záležitostí vnitrostranickou a frakční; reformní hnutí podporovala totiž značná část obyvatelstva. Okupace Československa armádami pěti zemí Varšavské smlouvy však zásadně změnila společenskou situaci, neboť přeměnila sovětské vedení v dominantní faktor československé politické scény.¹¹ Nejdůležitějším úkolem komise Ústředního výboru Komunistické strany Československa poté bylo osvětlení příčiny tohoto „krizového“ období. Invaze vojsk Varšavské smlouvy tak měla být interpretována jako záchrana socialismu před kontrarevolucí ze strany bratrského Sovětského svazu.¹²

Období let 1969 a 1989 označujeme za tzv. dobu normalizace. Jedná se podstatně o ironický název vzhledem k tomu, že pro nové stranické vedení to představovalo návrat před pražské jaro, ale společnost naopak doufala k udržení alespoň částečných atributů reformní politiky.¹³ Charakteristickým rysem normalizačního režimu bylo to, aby se obnovila vedoucí role monopolu moci KSČ a záměr na tzv. konzumní socialismus. Vztah mezi mocí a občany závisel na tzv. společenské smlouvě, kdy vládnoucí strana měla občanům zajistit jistou životní úroveň a sociální jistoty a na oplátku požadovala, aby se vzdali účasti na řízení věcí veřejných a projevovali se v soukromé sféře.¹⁴

⁹ČERNÁ Marie, *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*, Vydání první, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. : Univerzita Karlova Nakladatelství Karolinum, 2021, ISBN: 978-80-246-5046-3, s. 16 - 18

¹⁰RYCHLÍK Jan, *Československo v období socialismu: 1945-1989*, Vydání druhé, V Praze: Vyšehrad, 2022, ISBN: 978-80-7601-638-5, s. 191

¹¹OTÁHAL Milan, *Opozice, moc, společnost, 1969-1989: příspěvek k dějinám „normalizace“*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR:Maxdorf, 1994, ISBN: 80-85800-12-8, s. 11

¹²KUDRNA Ladislav, *Fakta a lži o komunismu: co byla normalizace*, Vydání první, Praha: Free Czech Media Forum 24, 2022, ISBN: 978-80-907999-6-7, s. 51 - 53

¹³Tamtéž, s. 51

¹⁴OTÁHAL Milan, *Normalizace, 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání*, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 36, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, ISBN: 80-7285-011-3, s. 5

Začal se postupně formovat normalizační režim. Po okupaci Československa armádami pěti zemí Varšavské smlouvy v srpnu 1968 se vytvořily předpoklady pro obnovu sovětského typu socialismu, tzv. reálného socialismu. Klíčovým cílem nového režimu byla strana, jejíž přeměna by sloužila jako nástroj Moskvy, obnovení jejího byrokraticko-centralistického charakteru a její „vedoucí úlohy“ ve společnosti. Rozhodující pro tento proces byla tzv. kádrová opatření, jejichž cílem bylo odstranění všech reformistických sil nejen z vedení a všech orgánů strany, ale i opětovné prosazení „vedoucí úlohy“ strany ve společenských organizacích, tj. jejich přeměna v poslušný nástroj KSČ, tzv. převodové páky strany. Prostředkem k ovládnutí KSČ Husákovou skupinou a odstranění reformistů a aktérů obrodného procesu se staly tzv. kádrové prověrky, schválené na lednovém zasedání ÚV KSČ v roce 1970. Způsob vyrovnání se s pokusy o reformu pomocí čistek byl v sovětském bloku ojedinělý a podstatně ovlivnil další vývoj i proces předávání moci v Československu v roce 1989. Vedle tzv. kádrových opatření se nové vedení KSČ muselo vyrovnat i s politikou obrodného procesu a jeho ideologií, a proto přistoupil ústřední výbor KSČ k odvolání dokumentů přijatých v tomto období a byly u nich přehodnoceny intervence.¹⁵

Se snahou o prosazení monopolu moci souviselo i to, že se tento monopol snažil zavést i ve společenských a politických organizacích komunistickou stranu. Toto se nelíbilo hlavně organizacím, do kterých patřili umělci, studenti a vědci, neboť nechtěli být omezováni v rámci tvůrčí svobody, a právě tito lidé se pak nejvíce zasloužili na pád komunismu. Na začátku mohli svůj nesouhlas vyjadřovat veřejně, ale po dubnu v roce 1969 tuto pravomoc ztratili a museli působit nelegálně. Po dubnovém zasedání ÚV KSČ (Ústředního výboru Komunistické strany Československa) v roce 1969 ztráceli lidé naději na zlepšení politických poměrů a jejich zájem se začal soustřeďovat do soukromí. Nedůvěřivý a negativní postoj mocenské strany se stal základem její politiky pro následující roky.¹⁶

1.1.1 Společnost v době tzv. normalizace

Společnost v tomto období můžeme rozdělit do tří skupin. První z nich je tzv. „socialistické zřízení“. Ta se skládá z lidí, kteří jsou v této době u moci, tedy vláda a vládní funkcionáři na centrální a regionální úrovni, nejvyšší byrokrati státní policie nebo tajné policie, vysoce hodnocení vojenští příslušníci, ministr a jeho poslanci a další. Jsou to lidé, kteří jsou neoddělitelně spojeni s politickým systémem do takové míry, že ani nemohou

¹⁵Tamtéž, s. 46–49

¹⁶ Tamtéž, s. 52

změnit svou pozici. Jsou spojeni s existujícím rozhodujícím centrem, a buď s ním rostou, nebo spadnou.¹⁷

Další skupina se skládá z těch, co jsou v opozici. Lidé v této skupině jasně a veřejně udali svou pozici a odmítají pravidla vládnoucí strany. Ani tito lidé se své pozice nemohou vzdát. Obě tyto skupiny jsou politicky aktivní, znají riziko svých jednoznačných činů a také nepotřebují přesvědčovat, pro ně je všechno jasné. Musíme však zmínit, že tyto dvě skupiny představují menšinu ve společnosti a nachází se na opačných stranách pólů.¹⁸

Třetí skupinou jsou lidé, kteří se nacházejí v tzv. „šedé zóně.“¹⁹ V této skupině se nacházejí lidé, kteří neprojevují své politické názory a nezapojují se do politiky. Lidé v této skupině se pouze snaží žít své životy, investují svou energii do svých rodin a hledají únik ve svém malém soukromém světě. Členy této skupiny najdeme v celém sociálním spektru, jedná se např. o středoškoláky či zaměstnance.²⁰

Ve všech stabilních režimech, ať už v demokraciích nebo diktaturách, existuje jistý ideologický konsenzus. Nelze ho chápat jako vědomé ztotožnění většiny společnosti s ideologickými obsahy. Společenská funkce ideologie spočívá právě v kolektivním opakování obecných postulátů ve veřejné sféře a jejich překódování v každodenním životě. Lidé tedy mohou žít s tím, že na veřejnosti omílají ideologická hesla a zároveň je v soukromí zpochybňují.²¹ Jinak tomu nebylo ani v době normalizace.

1.1.2. Školství v době tzv. normalizace

Tzv. doba normalizace byla pro školství, tak i jako celou společnost, krokem zpět. Nastavená uvolněná atmosféra narazila na tvrdý konec. Škola se pro systém stala oporou socialismu.²² „Podle rezoluce XIV. Sjezdu KSČ z roku 1971 měla být mladá generace připravena na život v duchu marxisticko-leninského světového názoru, socialistické etiky, socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu.“²³

¹⁷ŠIKLOVÁ Jiřina, „The ‚Gray Zone‘ and The Future of Dissent in Czechoslovakia“, The Johns Hopkins University Press, 1990, s. 347 - 363

¹⁸Tamtéž, s. 347 - 363

¹⁹Tamtéž s. 347 - 363

²⁰MOREE Dana, „How Teachers Cope with Social and Educational Transformation“, Benešov, 2008, ISBN: 978-80-86211-62-6, s. 58

²¹KOLÁŘ Pavel a PULLMANN Michal, *Co byla normalizace? studie o pozdním socialismu*, vydání první, Praha: Nakladatelství Lidové noviny Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, ISBN: 978-80-87912-62-1, s. 54

²²ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNEŠ Michala KNOTOVÁ Dana, *Normální život v nenormální době: základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*, Vydání první, Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-709-7, s. 68

Politický systém ovlivňoval dění na škole v několika ohledech.²⁴ Prosazovala se tzv. kádrová hodnocení, a to jak u žáků, tak u učitelů. Práce učitele byla také pravidelně kontrolována a hodnocena.²⁵ Politický systém ovlivnil také obsah učiva, který byl předem daný, a pedagogové v něm nemohli zohlednit další aspekty probírané látky.²⁶ Obsahové změny ve vzdělávání měly vést k posílení socialistických ideálů.²⁷ Hlavním cílem tohoto nového obsahu učiva bylo utužování přátelských vztahů se Sovětským svazem. Mimoto platila i povinnost zařazovat do výuky tzv. ideologické využití. Jednalo se o vypracování detailní přípravy na výuku, kde museli učitelé uvádět cíle hodiny, pomůcky, metody a ideologické využití hodiny.²⁸ Výrazný prostor jak ve výchově a vzdělávání žáků základních škol, tak i budoucích učitelů zabírala postupně více ideově politická výchova v duchu marxismu-leninismu a nesla se také stále více v duchu opětovného utužení přátelských vztahů se Sovětským svazem.²⁹

Ve druhé polovině 70. let 20. století prošel školní systém změnou. Ve školním systému došlo ke zkrácení prvního stupně na čtyři roky z pěti, což vedlo ke vzniku osmiletých základních škol. Povinná školní docházka byla desetiletá.³⁰ Změnil se i systém přípravy budoucích pedagogů. Uchazeči o učitelství byli důkladně prověřováni po odborné stránce, ale podstatné byly i jiné aspekty jako např. politické postoje či rodinné zázemí.³¹

1.2. Město Louny

²³ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNEŠ Michala, a KNOTOVÁ Dana, *Normální život v nenormální době*. 2017, s. 69 cit. podle Rezoluce XIV. Sjezdu KSČ, 1971

²⁴MOREE Dana, *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm*, Vyd. 1, Praha: Univ. Karlova, Nakl. Karolinum, 2013, ISBN: 70-8106-662-1, s. 55

²⁵ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNEŠ Michala, KNOTOVÁ Dana, *Normální život v nenormální době: základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*, Vydání první, Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-709-7, s. 68

²⁶MOREE Dana, *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm*, Vyd. 1, Praha: Univ. Karlova, Nakl. Karolinum, 2013, ISBN: 70-8106-662-1, s. 55

²⁷ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNEŠ Michala, KNOTOVÁ Dana, *Normální život v nenormální době: základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*, Vydání první, Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-709-7, s. 69

²⁸MOREE Dana, *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm*, Vyd. 1, Praha: Univ. Karlova, Nakl. Karolinum, 2013, ISBN: 70-8106-662-1, s. 55

²⁹ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNEŠ Michala, KNOTOVÁ Dana, *Normální život v nenormální době: základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*, Vydání první, Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-709-7, s. 71

³⁰ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNEŠ Michal, a KNOTOVÁ Dana, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Vydání první, Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-493-5, s. 22

³¹Tamtéž, s. 21

Město Louny leží v Ústeckém kraji poblíž Českého středohoří. Ve městě žije okolo 18,000 obyvatel. Městu se přezdívá „Jižní brána Českého středohoří“ nebo „Perla na řece Ohři“. Dominantní stavbou je chrám sv. Mikuláše, který je vidět z daleka, když jedete do města.³²Louny a jeho okres jsou zemědělský region. Na jeho území se pěstuje slunečnice, řepka olejná, chmel, brambory, pšenice, ječmen a hořčice. V současné době vznikají na území lounského okresu nové průmyslové zóny, hlavně japonských a korejských firem se zaměřením na automobilový průmysl. Tradiční potravinářské podniky v regionu již neexistují. Region se řadí k chudším regionům České republiky s velkými sociálními problémy. První zmínka o Lounech pochází z roku 1115. Také se dozvídáme, že Louny byly ještě v polovině 13. století vsí sloužící jako šlechtické sídlo. Louny jako královské město byly založeny Přemyslem Otakarem II. ve 13. století.³³

Doba tzv. normalizace ve městě začíná 21. srpna 1969. Do města vjely tanky směrem od Mostu mezi třetí a čtvrtou hodinou ranní. Lidé rozvěšovali protestní nápisy a začali vykupovat potraviny. V sobotu 24. srpna přišlo nařízení o odstranění protestních napsů, někteří uposlechli, jiní je pouze přesunuli na jiné místo. V poledne se rozezněly sirény a zvony, řidiči troubili svými automobily a v závodech se zastavila práce. Další události měly podobný průběh jako jinde v republice a tyto události se nesly pod pojmem „normalizace“.³⁴ Na jaře 1970 se rozběhly prověrky všech členů KSČ, které způsobily, že bylo vyloučeno nebo ze strany odešlo zhruba 14 % členů, kteří byli v následujících letech nejrůznějšími způsoby postihováni nebo šikanováni. Tyto prověrky na všech úrovních byly uskutečněny na požadavek „vyřešit záležitosti těch straníků, kteří již delší dobu systematicky vystupují proti politice strany.“³⁵ Toto změnilo vedení města a tím i život občanů města.

S postupem času se v Lounech vytvářely kroužky, které se skládaly z nespokojených kritiků režimu. Do jedné z prvních patřil i významný občan města, Vladimír Drápal mladší, který udržoval intenzivní kontakty se špičkami politického a kulturního disentu. On a jeho příznivci pořádali undergroundové koncerty pro kapely, které nebyly a nemohly být na veřejném světle a také se účastnil distribucí nezávislých tiskovin. Díky těmto činům byl zařazen mezi „státu nepřátelské osoby“. Mezi další aktivisty patřili například Pavel Planička, Petr Kubík nebo třeba Alois Nedvěd. Většina z těchto aktivistů byla pravidelně a neúnavně

³²HLUŠTÍK Antonín, KUPROVÁ Jana, MAREŠ Jan, MAREŠ Karel, ROEDL Bohumír a ŠTAUBER Bedřich, *Louny – historie, kultura, lidé*, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, ISBN: 70-8106-662-1, s. 325

³³ Tamtéž, s. 325

³⁴ Tamtéž, s. 318–319

³⁵ Tamtéž, s. 320–321

sledována, byly podrobovány prohledávání bytů, výslechům, vazbě a nejrůznějším nařčením z porušování tzv. socialistické zákonnosti.³⁶Louny tedy měly spoustu lidí aktivně nesouhlasících s režimem, což se odráželo i na nádechu celého města v této době.

Pražské události z roku 1989 se dostaly do Loun pouze pozvolna. První zprávy do města přivezli studenti vysokých škol a zaměstnanci pražských podniků, vyprávěli o tom, jak se studenti a policie střetli na Národní třídě. Znamením, že se něco událo, byly hořící svíčky, studentské tiskoviny a provolání Občanského fóra u soch Panny Marie a Jana Husa, které se nacházejí na Mírovém náměstí. Občanské fórum v následujících dnech zřídilo několik veřejných výstav a shromáždění, občané města se začali na konci listopadu více zapojovat, situace se začala měnit. V březnu 1990 se novým předsedou MěNV stal Emil Volkmann, který také přivedl občany města k volbám prvního městského zastupitelstva a stal se tak po padesáti letech opět svobodně zvoleným starostou Loun.³⁷

1.1.2. Základní školy

Pro svou práci jsem si zvolila pozorovat vyučující ze základních škol. Hlavním důvodem je dlouholetá tradice základních škol ve městě. Nejstarší škola ve městě byla založena v roce 1868, která se po devíti letech stala dívčí školou, protože chlapecká škola se přesunula do nových prostor. V padesátých letech 20. století se ve většině základních škol zřizovaly tzv. družiny mládeže, školní kuchyně a jídelny. Ve druhé polovině osmdesátých let bylo v okrese Louny osm základních škol a přímo ve městě se nacházely čtyři. V tomto období se ve městě zároveň nacházela dvě střední odborná učiliště, střední ekonomická škola, gymnázium a zvláštní škola.³⁸Momentálně se ve městě nachází šest základních škol.

Nyní krátce k historii základních škol ve městě. První písemné zmínění o základním vzdělání ve městě se objevuje ve 14. století. V této době městska společnost požadovala nároky na vzdělání, především pro obchodníky a řemeslníky, kteří potřebovali znát počty pro své zaměstnání. Farářské školy sice ve městě působily, avšak potřeby měšťanů byly jiné, než co farní školy vyučovaly, ale díky tomu, že se měšťané podílejí na financování těchto škol, získávají větší a větší vliv nad výukou na škole a prosazují tak výuku praktických znalostí.³⁹ V 16. století ve městě působily latinské školy a město je financovalo. Školy byly pořád výrazně spjaty s církví a farou. Školy v této době měly pět tříd. V nižších třídách se žáci

³⁶ Tamtéž, s. 321

³⁷ Tamtéž, s. 322–323

³⁸ Tamtéž, s. 307

³⁹ Tamtéž, s. 64

připravovali na praktická povolání, učili se hlavně číst a psát. Ve druhé třídě se vyučovala latina, která se stala postupně vyučovacím jazykem. Ve vyšších třídách se poté vyučovala etika a řecká a hebrejská gramatika.⁴⁰Největší rozvoj lounského školství nastal v průběhu druhé poloviny 19. století. V první polovině šedesátých let se podařilo pozvednout reputaci upadající farní triviální školy na úroveň normální školy a v té době se také rozhodlo o založení nové školy. Ta byla otevřená v roce 1868, kdy nejprve fungovala jako soukromá mateřská školka (později obecní), čtyři třídy hlavní školy pro chlapce a dívky, jedna třída vyšší dívčí školy a tři třídy nižší reálné školy, jež však byla počínaje školním rokem 1871/1872 změněna na školu měšťanskou. V roce 1897 se škola stala pouze dívčí školou a školkou a chlapecká škola se přesunula do nových prostor.⁴¹

V době tzv. normalizace byly školy od sebe rozeznávané podle čísel, které ke každé škole náleželo. Ve městě se v této době nacházely čtyři základní školy. Tzv. první základní škola neboli dnes známá jako základní škola Jana Amose Komenského Louny byla otevřena v roce 1868 jako škola hlavní, reálná a vyšší dívčí. V období druhé světové války bylo všem veřejným zaměstnancům, tedy i učitelům/učitelkám nařízeno prokázání svého árijského původu. Také se vydal zákon, který škole zakazoval přijímat židovské děti. Učebnice byly cenzurované, používání map se zakreslenými hranicemi nebylo povoleno. Po druhé světové válce byly tyto zákony zrušeny.⁴²Třetí základní škola, dnes známá pod názvem ZŠ a MŠ Kpt. Otakara Jaroše, byla založena roku 1972 a stala se všeobecně známou pod názvem „Škola – Lesná“. V letech 1974–75 navázala škola spolupráci se školou v německém městě Zschopau, které je dodržováno dodnes. Originalitu této škole dodávají sportovní třídy se zaměřením na lední hokej, které sklízely spoustu úspěchů i na celostátní úrovni.⁴³ Druhá základní škola v Lounech byla postavena v 90. letech 19. století a byla koncipována jako škola chlapecká. Ve 20. století se proměnila v základní devítiletou školu. Od roku 1985 v prostorách sídlí speciální základní škola. Čtvrtá základní škola byla založena v roce 1974. Jednalo se o jedinečný komplex budov s velkým sportovním zázemím, jak vnitřním, tak venkovním a s bohatým zázemím pro výuku dílen, pracovního vyučování, vaření a pěstitelských prací.

Dnes se na území města nachází šest základních škol, víceleté gymnázium spolu se čtyřletým, obchodní akademie a střední odborná škola. Každá základní škola v Lounech se

⁴⁰ Tamtéž, s. 123–124

⁴¹ Tamtéž, s. 234–235

⁴² Historie, ZŠ J. A. Komenského Louny[online], Administrátor, Dostupné z: <https://www.zsjak.cz/skola/historie/>

⁴³ Historie školy, ZŠ a MŠ Kpt. Otakara Jaroše Louny, [online], Administrátor, 23. 9. 2015, Dostupné z: <https://www.3zslouny.cz/index.php?type=Post&id=434&ids=407>

prestižně zaměřuje na jednu oblast předmětů, což je většinou to, čím je škola známá. Na jedné z výše zmíněných škol se např. pyšní výukou cizích jazyků. Na jiné škole se poté zaměřují a je známá především sportovními výkony studentů. Dnes i tato precizní zaměření hrají roli při výběru škol či přestupu dítěte na jinou školu.

2. METODOLOGICKÁ ČÁST

2.1. Charakteristika výzkumu

Výzkum se zabývá každodenním životem učitelů ve městě Louny za doby tzv. normalizace. Ve výzkumu se zaměřím především na to, co učitelé/učitelky v této době v práci zažívali, s čím se museli vypořádávat a zda kontext doby tuto jejich práci nějakým způsobem ovlivňoval. Práce začne jejich cestou k práci učitele, na to bude navazovat prostředí školy a výuka na školách. Dále budu pojednávat o kontrolách, které učitelé/učitelky v této době zažívali. Následovat bude jejich zkušenost na školeních a poté se přesuneme k dilematům, se kterými se museli učitelé/učitelky potýkat. Na závěr představím jejich náhled na to, co se podle nich nejvíce ve školství od doby tzv. normalizace změnilo.

Práce učitelů mi vždy přišla velice zajímavá a vnímám ji jako jednu z nejdůležitějších. Učitelé/učitelky jsou v našich životech ti, kteří nám podávají nové informace a snaží se nás naučit důležité věci do života. Téma výzkumu sledovat minulost učitelů mi proto přišla velmi důležitá, především v období tzv. normalizace, kdy byla jejich činnost výrazně kontrolována. Mým cílem je představit pohled do minulostí našich narátorů/narátorek a ukázat, jak situace vypadala ve městě Louny.

Tento výzkum byl zároveň inspirován několika knihami, které pojednávají o výzkumech na podobná témata a představují, jaká byla situace v jiných částech naší republiky. Doufám, že tento výzkum přispěje k dalšímu bádání nebo inspiruje jiné provést vlastní výzkum v této oblasti.

2.2. Koncept paměti

Paměť můžeme chápat jako schopnost uchování informací a vzpomínání je činí vědomé⁴⁴. Paměť nám umožňuje pamatovat si události, dojmy a pocity z naší minulosti. Paměť a historie spolu vytvářejí celek, který se navzájem doplňuje a zároveň se stává i flexibilním systémem interpretace a reinterpetace sociálního světa kolem nás.⁴⁵

⁴⁴STORCHOVÁ Lucie a kol., *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, Vyd. 1, Praha: Scriptorium, 2014, ISBN: 978-80-87271-87-2, s. 244

⁴⁵HLAVÁČEK, Jiří. „*Teorie a metodologie orální historie/ Theory and methodology of oral history*“, Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin, Memo, 2012, s. 7

Jedním z charakteristických rysů paměti je selektivita, tedy že si vybírá obsahy nebo události, které se v průběhu času pozmění či je dokonce zcela vytěsňují. Velice podstatnou příčinou výzkumné orientace na téma paměti můžeme vidět právě v událostech 20. století, které přinesly významné politické a sociální změny a vznikla potřeba přehodnotit sdílené interpretace minulosti. Nastolení či porážka totalitních režimů se vždy pojily se změnami toho, co by si lidé měli nebo neměli pamatovat.⁴⁶

Musíme ale ještě zmínit jednu důležitou složku paměti a tou je zapomínání. Zapomínat totiž můžeme i cíleně a vědomě, kdy nějakou vzpomínku vylučujeme z naší paměti. Vzpomínka je selektivní, subjektivní, emotivní a její podoba se určuje spíše podle současné rekonstrukce dané události než na vjemu samotném. Proto i ono zapomínání je součástí našeho bádání. Důležitost paměti i vzpomínání vzniká z představy o jejich podstatné úloze v kulturních, společenských a historických vědách při vytváření a udržování individuální a kolektivní identity. Z toho vyplývají dvě základní možnosti bádání o paměti – průzkum sociálního vlivu na individuální vzpomínání nebo na kolektivní/skupinovou paměť.⁴⁷

Poté zde také máme pojem kolektivní paměť. Kolektivní nebo také sociální paměť můžeme chápat jako obecně sdílenou vzpomínku členů dané skupiny na samotnou skupinu.⁴⁸ Možnost existence a vzpomínání v rámci kolektivní paměti je podřízena časově a prostorově v rámci určité skupiny. Důležitou charakteristikou kolektivní paměti je její vázanost na smysly sdílené skupinou, na ustavování, reprodukci a uchování identity. Proces vzpomínání je poté chápán jako projev sounáležitosti se skupinou a také je viděn jako zájem na kolektivním, komunikovaném symbolickém řádu.⁴⁹ Studia s konceptem paměti zažívají v posledních dvaceti letech veliký vzestup, hlavně v očích historiků a s konceptem paměti pracuje i tento výzkum.

⁴⁶ŠUBRT Jiří a PFEIFEROVÁ Štěpánka. „Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání“. *Historická sociologie*, 2010, č. 1, s. 10 a 25

⁴⁷STORCHOVÁ Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2014, ISBN: 978-80-87271-87-2, s. 244

⁴⁸HLAVÁČEK, Jiří. „*Teorie a metodologie orální historie/ Theory and methodology of oral history*“, *Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Memo, 2012, s. 9

⁴⁹STORCHOVÁ Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2014, ISBN: 978-80-87271-87-2, s. 247–248

2.3. Prameny pro studium tzv. normalizace

Ke každému tématu, které chceme historicky zpracovat, předpokládáme, že máme k dispozici prameny různého druhu. To platí i pro období tzv. normalizace. Avšak když se toto období začalo zpracovávat, měli badatelé k dispozici pouze prameny opoziční a exilové. Na začátku se tak především orientovali na studium opozice, ta se studovala z dokumentů, které vyšly z iniciativy nezávislých skupin. Jedná se o různá prohlášení, protesty, programy, úvahy, eseje, rozhovory, komentáře a reakce na společenskou situaci či kroky mocenského centra. Tyto dokumenty sloužily hlavně k chápání myšlení či postojů jednotlivců a nezávislých skupin, jaká byla atmosféra uvnitř opozice a umožňuje spolu s dalšími dokumenty zkoumat i to, jakým způsobem byla opozice schopna analyzovat společenskou situaci, a také do jaké míry na ni reagovala způsobem odpovídajícím realitě. Takovéto dokumenty vznikaly ilegálně, což zásadně ovlivnilo jejich vnější a formální stránku, což vede k několika problémům. Byly tu problémy vnější, které souvisely s identifikací originálů a sběrem dat a poté také problémy vnitřní jako byla výpovědní hodnota v souvislosti s postavením autora ve společnosti.⁵⁰

Dalšími prameny jsou prameny úředního druhu a sem patří dokumenty, které vznikly z činnosti orgánů a organizací KSČ na všech úrovních. Protože KSČ byla mocenským centrem a určovala vývoj ve všech oblastech společenského života, mají prvořadý význam pro analýzu vývoje v Československu i její struktury a rozhodovací procesy. Jiná situace však spočívala v tom, kdo tyto informace poskytoval, jakou měl dokument objektivní hodnotu a jak je vedoucí politické elity využívali při formování politiky. Důležitost dokumentů státních organizací se tak pojí s jejich postavením v mocenské struktuře.⁵¹

Dalšími typy pramenů je periodický tisk, který byl používán jako nástroj mocenskými orgány pro propagaci a obhajobu politiky a sloužil k influenci obyvatel. Následně můžeme také použít archivní dokumenty, pomocí kterých můžeme poznávat společenské organizace nebo smýšlení dělníků a rolníků, také můžeme využít deníky, které na rozdíl od paměti zpracovaných s jistým odstupem obsahují autentické záznamy. Kromě psaných pramenů máme také k dispozici fotografie, filmy a videozáznamy. Mezi netradiční prameny patří i nápisy na zdech, hesla, popěvky, anekdoty a jiné spontánní projevy občanů.⁵²

⁵⁰OTÁHAL Milan, *Normalizace, 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání*, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 36, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, ISBN: 80-85800-12-8, s. 18–19

⁵¹ Tamtéž, s. 20

V současné době se začala silně uplatňovat také metoda orální historie, o které dopodrobna píše níže a je právě použita jako pramen pro tuto bakalářskou práci. Na základě těchto pramenů historici zpracovávají a zkoumají toto období a následně své výsledky publikují do odborných prací či knih, které mohou využít další lidé pro své práce či si je mohou přečíst pro zajímavost nebo poučení se o daném tématu.

Nyní se pokusím představit přehled použité sekundární literatury. Jako první bych se ráda zmínila o knihách, které inspirovaly samostatné téma práce. Jedná se o knihy, které napsala trojce Zounek, Šimáně a Knotová: *Normální život v nenormální době: základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace* a *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Tyto dvě knihy představují život učitelů právě v době tzv. normalizace a samotné rozhovory s učiteli a učitelkami, zde jsem našla základní informace k tématu a staly se také inspirací pro výběr témat k rozhovorům. Další důležitou knihou k tomuto tématu je kniha Dany Moree *Učitelé na vlnách transformace*, která ukazuje historický výzkum učitelů a učitelek na dvou školách v jednom městě, kde zjišťuje nejen jejich zkušenosti za doby tzv. normalizace, ale i rozdíly mezi těmito dvěma školami např. v rámci přístupu a atmosféry.

Další důležitou literaturou budou práce Milana Otáhala. Tento velice uznávaný historik soudobých dějin a zaměřil své bádání právě na období tzv. normalizace. Jeho práce jsem využila především k historické části práce a také k přehledu historických pramenů, které historici a on sám využívají k lepšímu poznání a zkoumání období. Další literatura použitá pro nastínění doby tzv. normalizace byly knihy Jana Rychlíka a Ladislava Kudrny. Pro rozšířenější představu situace v období tzv. normalizace byly použity také články Šílkové a Moree, které poskytly náhled do rozdělení společnosti v této době.

Pramenem pro přiblížení zkoumaného města byla kniha *Louny*, což je kniha od kolektivu autorů, kteří jsou všichni z Loun a nabízí přehled historie města od jeho založení až po devadesátá léta 20. století. Přestože se jedná o knihu spíše populárně naučnou, poskytuje důležité informace o podobě města a o jeho společenské situaci v tomto období. Informace ohledně základních škol jsou také převzaty z této knihy.

Poslední skupinu tvoří literatura, která se zabývá orální historií a konceptem paměti. Tyto práce se zaměřují na to, co to je orální historie, jaké jsou její metody, její historie a

⁵² Tamtéž, s. 20–29

koncept paměti, který k orální historii neodmyslitelně patří. O orální historii pojednává kniha od Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho *Třetí strana trojúhelníku*.⁵³ Téma doplňuje kniha *Historie zrozená z rozhovoru Interview ve výzkumu soudobých dějin* od Peckové, Rajlové a Peška.⁵⁴ Konceptu paměti se poté věnuje Jiří Hlaváček⁵⁵ a dvojice Jiří Šubrt a Štěpánka Pfeiferová,⁵⁶ kteří ve svých článcích rozebírají koncept paměti a představují důvod, proč je pro naše poznání v orální historii důležitým konceptem.

2.4. Orální historie

Orální historie je řada postupů, ve kterých se dobíráme nových poznatků na základě ústního sdělení osob, které byly svědky nebo účastníky určité události, procesu nebo doby, kterou badatel zkoumá. Používá řadu propracovaných a stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, díky kterým získává nové poznatky. Právě tyto individuální prožitky, postoje a názory každého respondenta mohou obohatit badatelovo poznání o zkoumaném období či události.⁵⁷ Takovýto rozhovor, který je vedený a zaznamenávaný podle metod orální historie je vědomý akt vytváření nového historického pramene.⁵⁸ Orální historie se ukazuje jako velice funkční metoda pro poznávání každodenního života. Často se jedná o detaily či jedinečnosti, které ovlivnily život pamětníka a mají často širší společenské souvislosti.⁵⁹

V orální historii se používají pro označení historika a respondenta tyto termíny: „tazatel“ a „narátor“. Pod pojmem tazatel myslíme historika, odborníka v orální historii, který v rámci určitého projektu vede rozhovory s vybranými jednotlivci. Jeho úkolem je být při vyprávění pozorný a mimo kladení otázek také pomoci narátorovi v jeho vyprávění (zopakování otázky, doplnění data či jména). Narátor (nebo dotazovaný) je osoba, s níž je rozhovor veden. Je nutné zmínit, že tato osoba nedělá to, že by odpovídala na konkrétní

⁵³VANĚK Miroslav a MÜCKE Pavel, *„Třetí strana trojúhelníku“*, Nakladatelství Karolinum, Praha, 2022, ISBN: 978-80-246-5366-2

⁵⁴PECKOVÁ Barbora RAJLOVÁ, Lucie, a PEŠEK Jiří, *Historie zrozená z rozhovoru: interview ve výzkumu soudobých dějin*, Vydání 1, Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018, ISBN: 978-80-7571-016-1

⁵⁵HLAVÁČEK Jiří, *„Teorie a metodologie orální historie/ Theory and methodology of oral history“*, Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin, 2012

⁵⁶ŠUBRT Jiří a PFEIFEROVÁ Štěpánka, *„Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání“*, Historická sociologie, 2010, č. 1, s. 9–29

⁵⁷VANĚK Miroslav a MÜCKE Pavel. *„Třetí strana trojúhelníku“*. Nakladatelství Karolinum, Praha, 2022, ISBN: 978-80-246-5366-2, s. 18

⁵⁸PECKOVÁ Barbora, RAJLOVÁ Lucie a PEŠEK Jiří, ed. *Historie zrozená z rozhovoru: interview ve výzkumu soudobých dějin*. Vydání 1. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018, ISBN: 978-80-7571-016-1s. 7

⁵⁹ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNĚ Michal, a KNOTOVÁ Dana, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Vydání první, Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-493-5, s. 195

otázky a dávala jednoznačné odpovědi, ale je nabádána k vyprávění svého příběhu a je v něm podporována.⁶⁰

Narátoři a narátorky, kteří jsou požádáni o rozhovor, mohou mít obavu z možnosti, že jejich výpověď bude zneužita. Přesně proto musí do rozhovoru přijít určitá příprava ze strany tazatele a zároveň musí vypracovat písemný souhlas, ve kterém seznámí narátory a narátorky se záměrem rozhovoru, jakým způsobem budou využity a také co se stane s nahrávkami rozhovorů. Tyto kroky jsou při práci s metodami orální historie nezbytné, protože se jedná o vytváření nového pramene, který může být použit dalšími badateli v jiných výzkumech.⁶¹

Orální historie patří mezi metody, které jsou využívány hned několika společenskovědními a humanitními obory. Těmi jsou např. historie, sociologie, antropologie, etnologie, politologie, psychologie nebo třeba v literárních vědách.⁶² Orální historie je charakterizována hned několika rysy, které ji odlišují od jiných metod vědecké práce. Prvním z nich je to, že se jedná o kvalitativní metodu výzkumu, díky které je příznačná svým demokratizujícím pojetím dějin. Snaží se „dát slovo“ opomíjeným vrstvám společnosti a více se zaměřuje na tzv. malé dějiny, které také můžeme znát pod pojmem mikrohistorie, individuální prožitky a rozměru každodennosti.⁶³

Samotný termín „oral history“ pochází ze Severní Ameriky, která je jednou z kolébek tohoto směru bádání. Dodnes úplně není jasné, kdo je autorem tohoto pojmu. Používání orální historie se hojně rozšířilo po druhé světové válce, také díky činnosti amerického spisovatele, novináře a historika Allana Nevinse a jeho spolupracovníků z Kolumbijské univerzity v New Yorku. Od počátku byly důležité záznamy rozhovorů, které jsou později přepsány a ve sbírkách se tak mohou dochovat zvukové a písemné vzpomínky, které jsou dále užívané k výzkumným účelům. V českém prostředí se dlouho vedly debaty o tom, jaký termín by se měl pro toto nové historické poznání používat. Byly tu návrhy jako třeba „vyprávěné dějiny“ nebo „mluvená historie“. Nakonec se však shodlo na užívání na sousloví orální historie.⁶⁴

⁶⁰VANĚK Miroslav a MÜCKE Pavel. „*Třetí strana trojúhelníku*“. Nakladatelství Karolinum, Praha, 2022, ISBN: 978-80-246-5366-2, s. 20–21

⁶¹PECKOVÁ Barbora, RAJLOVÁ Lucie a PEŠEK Jiří, ed. *Historie zrozená z rozhovoru: interview ve výzkumu soudobých dějin*. Vydání 1. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018, ISBN: 978-80-7571-016-1, s. 50–51

⁶²VANĚK Miroslav a MÜCKE Pavel. „*Třetí strana trojúhelníku*“. Nakladatelství Karolinum, Praha, 2022, ISBN: 978-80-246-5366-2, s. 22

⁶³ Tamtéž, s. 24

⁶⁴ Tamtéž, s. 20

Žádná metoda pro poznání historie však není bezchybná nebo nemá své nevýhody. Zde si musíme uvědomit, že při vyprávění příběhů z minulosti dochází k jejímu zkreslení. K tomu dochází hned z několika důvodů. Nikdy totiž nejsme schopni vnímat celou skutečnost zcela komplexně, naše skutečnost se skládá z toho, co vidíme a co je navenek patrné, ale už si nevšimneme toho, co je nám skryté. Zároveň každá skutečnost něčemu předchází a něco po ní následuje. Tím, že ji ohraničíme, ji zároveň zkreslujeme. Také si často nemusíme uvědomovat souvislosti daných událostí či si je naopak domýšlíme. Zároveň, aby příběh dával smysl, musíme ho propojit určitými body, a ty si můžeme domýšlet či vytvářet. Pamatujeme si tedy i něco, co se nestalo. Naše zážitky a vnímání je ovlivněno našimi vnitřními individuálními nastaveními a našimi vlastními předsudky a představami, což může ovlivnit náš prožitek z dané události. Posledním důležitým faktorem pro zkreslení je to, že pokud mluvíme o minulosti, vnímáme sebe i ostatní dnešními očima.⁶⁵

V této práci se sice bude jednat o výpovědi učitelů z jednoho malého města, avšak i to nám může poskytnout velice cenné informace. Rozhovory totiž poté můžeme porovnávat s jinými pracemi na podobné téma, které se zaměřují na jinou oblast republiky, a to nám může přinést lepší obraz o tom, jak se situace lišila či naopak v čem byla stejná v různých oblastech naší země.

2.5 Témata k rozhovorům

Ve své práci bych ráda zaměřila na témata, která se nejprve zaměřují na cestu narátorů/narátorek k práci ve školství (co je k tomu vedlo a jak jejich cesta k zaměstnání vypadala), jak vypadala škola a jejich výuka v této době, zda byli učitelé nějakým způsobem kontrolováni či hodnoceni, jak vypadali jejich vztahy na škole, zda se ve své práci setkávali s různými dilematy, které se spojovaly s jejich prací a zda si oni sami vybaví nějakou situaci, kdy se s takovýmto dilematem setkali a museli ho vyřešit.

Témata byla vybrána na základě literatury, s důrazem na dvě publikace: *Učitelé na vlnách transformace* od Dany Moree a *Socialistická základní škola pohledem pamětníků* od Jiřího Zounka, Michala Šimáně a Dany Knotové.

První kniha nám podává výzkumné zamyšlení nad tím, jak se za posledních dvacet let změnila kultura, vztahy a sdílení vnímání toho, jak se žije, jak se věci dělají nebo mají dělat.

⁶⁵ Tamtéž, s. 28

Toto téma se autorka rozhodla aplikovat na učitele, protože právě oni jsou ti, kteří připravují budoucí generace na život ve společnosti.⁶⁶ Tato kniha přináší velmi podstatné informace o tom, čím si učitelé v době normalizace procházeli. Učitelé v této době museli deklarovat loajalitu normalizačnímu režimu, podstupovali prověrky a můžeme i vidět dnešní snahu ospravedlnění jejich minulých činů. Z vyprávění respondentů je zřejmé, že aspekt totalitního režimu před rokem 1989 silně ovlivňoval jejich životy a ve vyprávění tak stále můžeme najít přítomnost nevyřčené hrozby spojené s postihem, pokud se osoba bude či nebude chovat tak či onak.⁶⁷

Druhá kniha si dává za cíl uchovávat zážitky na školu a život učitelů před rokem 1989 pomocí rozhovorů. Dále také popisuje, vysvětluje a ukazuje, jak můžeme použít orální historii v historicko-pedagogickém výzkumu. Kniha by podle autorů měla sloužit jako odrazovým můstkem k dalším výzkumům, diskusím a výukovému využití.⁶⁸

Tyto knihy mi poskytly základ pro seznámení s problematikou a výběrem témat, na které se chci v práci zaměřit. Mezi témata těchto prací patřila například cesta respondenta k povolání ve školství, ať už učitele či ředitele; jejich vztah mezi vedením a kolegy ve škole; jak se oni sami na škole cítili a s jakými problémy a dilematy se museli potýkat.

I přestože orální historie se v obou těchto případech ukázala jako více než vhodná metoda pro výzkum, i ona má své limity. Jsou případy, kdy se jen těžko zjišťují detaily o průběhu výuky nebo její přípravě z toho důvodu, že respondenti o těchto věcech jednoduše nemluví často. Jedná se totiž o každodenní rutinu a není důvod ji uchovávat v paměti. Tím se stává i to, že se nedochová ani jejich pedagogická dokumentace či pomůcky, čímž bohužel přicházíme o jedinečné dokumenty, které by nám jejich výpověď ještě více dokreslily.⁶⁹

Prvním tématem je tedy samotná cesta narátora/narátorky k práci ve školství. Tímto tématem celé vyprávění započne. Bude mne zajímat to, jaká byla jejich motivace pro výběr tohoto povolání, zda se jednalo o dětský sen nebo zda spíše se jednalo o druhou volbu. Dalším kritériem tohoto tématu bude to, proč se rozhodli vystudovat tu školu, kterou vystudovali a jak se dostali na pozici učitele/učitelky na konkrétní škole.

⁶⁶MOREE Dana. *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm*. Vyd. 1. Praha: Univ. Karlova, Nakl. Karolinum, 2013, ISBN: 70-8106-662-1, s. 10

⁶⁷ Tamtéž, s. 148–149

⁶⁸ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNEČ Michal, a KNOTOVÁ Dana, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Vydání první, Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-493-5, s. 195

⁶⁹ Tamtéž, s. 195

Druhé téma se bude zabývat prostředím školy. Narátoři/narátorčky budou vyprávět o tom, jak se oni sami na škole během svého působení cítili. Zda se jednalo o školu, která byla hodně ideologicky založena nebo zda to na ně tak nepůsobilo. Také se toto téma zaměří na vztahy s ostatními pracovníky a pracovníci školy. Jak se k nim jiné osoby chovaly a jak je přijaly do kolektivu.

Ve třetím tématu se zaměřím na samotnou podobu výuky. Půjde tedy o konkrétní popis toho, jak vypadala jejich vyučovací hodina, jakým stylem se vyučovalo, zda se liší od toho, jak hodiny probíhají dnes. Dále zde také bude obsažena látka výuky. Co mohli a nemohli učitelé vyučovat, zdali to bylo nějakým způsobem ovlivněno tzv. dobou normalizace.

Čtvrté téma bude zaměřené na kontrolu učitelů. Nejprve je podstatné zjistit, zdali byl/a narátor/narátorčka někdy ve svém zaměstnání kontrolován/a. Pokud ano, jak tato kontrola probíhala. Také je podstatné to, co se kontrolovalo, zda to byl/a učitel/učitelka sám/sama, zda šlo o kontrolu obsahu předmětu nebo zda to byl jiný typ kontroly. V neposlední řadě půjde o zjištění, zda kontrola byla ovlivněna ideologií doby.

Páté téma se zaměří na mimoškolní aktivity a akce. Opět nejprve musíme zjistit, zda se tázaný člověk něčeho takového účastnil. Pokud ano, o jakou akci se jednalo, kdo ji pořádal, zda jejich účast byla dobrovolná nebo zda byla podmíněna jejich prací. Také zde bude uveden popis dané akce, co se na nich udávalo a jakou roli hráli učitelé/učitelky na této akci. V neposlední řadě se zaměříme i na to, co by se podle narátorů/narátoerek stalo, kdyby se akce nezúčastnili, jaké by to mělo následky.

Šesté téma se bude točit okolo dilemat, se kterými se učitelé museli potýkat, pokud se samozřejmě do této situace někdy dostali. Zase půjde o to, o jaká dilemata se jednalo, čeho se týkala a jak si s nimi daný učitel poradil.

Poslední téma, které bych sem ráda uvedla, bude srovnání školství v tzv. době normalizace s dnešní dobou. Jak tuto dobu vnímají zpětně z dnešního pohledu, jak by dobu oni sami zhodnotili, v čem vidí největší změny v prostředí školství, jak by porovnali vyučování tehdy a dnes. Celkově co vidí jako největší změnu ve svém povolání.

Témata jsou pro stanovena hlavně proto, aby rozhovory měly společná kritéria a nedošlo k tomu, že jeden rozhovor bude vypovídat o jiných tématech než ostatní rozhovory. Samozřejmě výjimečnosti, které z rozhovoru vyplynou, budou do práce napsány, jde pouze o takové základní ukotvení rozhovorů. Rozhovor tedy bude polo-strukturalizovaný. To

znamená, že rozhovor bude samostatnou výpovědí respondenta a témata tedy budou působit jako vodítko pro udržení rozhovorů ve stejné rovině. Na základě toho budou stanoveny doplňující otázky.

Doplňující otázky budou znít následovně:

- I. Co Vás přimělo k tomu stát se učitelem? Kdy jste se pro toto povolání rozhodli? Jak vypadala Vaše cesta k práci vyučujícího?
- II. Jak jste se na škole cítila? Jaká tam byla atmosféra? Jaké byly Vaše vztahy s kolegy a nadřízenými?
- III. Jak vypadala výuka na školách?
- IV. Zažil/a jste někdy, že by Vás někdo kontroloval v provádění Vaší práce? Jak taková kontrola vypadala? S ohledem na ideologii dané doby?
- V. Musela jste se účastnit nějakých školení? Jak tato školení probíhala?
- VI. Zažili jste někdy nějaká dilemata v pozici učitele? O jaké dilema se jednalo a jak jste situaci vyřešil/a?
- VII. Jak byste zhodnotil/a školství v době tzv. normalizace v komparaci s dnešní dobou? Co se podle Vás nejvíce změnilo?

2.6 Výběr narátorů a narátorek

Základem pro tuto práci a celkově pro jakoukoliv práci je výběr narátorů a narátorek, kteří budou součástí práce. Jak už jsem psala dříve v práci, narátoři a narátorky budou lidé, které buď znám osobně, nebo je zná někdo z mého okolí. Skupinu narátorů/narátorek, které znám osobně mě samotnou buď vyučovali, nebo jsou blízkými přáteli naší rodiny. Vzhledem k tomu, že i moje maminka působí jako učitelka, tak jsem se sama vždy pohybovala ve školním prostředí v podstatě od malička a mohla se tím seznámit se spoustou jejích kolegů a kolegyň, kteří souhlasili s účastí v mé bakalářské práci. Skupina narátorů/narátorek, které neznám osobně, jsou lidé, kteří buď jsou již v důchodu, nebo jsou vyučujícími na škole, kde osobně neznám mnoho lidí. K těmto narátorům/narátorkám jsem se dostala přes známé a rodinu, kteří se s těmito narátory znají.

Co se týká samotného hledání a oslovování narátorů/narátorek do projektu, musím poukázat na skutečnost, že tím, že se jedná o mé rodné město a známosti, tak to situaci o moc zjednodušilo. Celkem jsem oslovila deset narátorek, rozhovor se však uskutečnil pouze

s devíti. Hlavním důvodem pro neuskutečnění desátého rozhovoru byly časové nesrovnalosti, kdy jsme si jednoduše nemohli najít vhodný čas k tomu rozhovor uskutečnit.

Jednou věcí, kterou je zde potřeba vyjasnit je fakt, že se do práce zapojily výhradně ženy. Měla jsem zájem do výzkumu zapojit i muže, ale bohužel to nebylo možné uskutečnit. Zdůvodnění jsou dvě. První je skutečnost, že učitelské pozice za základních školách byla dodnes jsou obsazeny především ženami, zvláště pak na prvním stupni. Muži na těchto pozicích samozřejmě také pracovali, ale nebylo to tak časté. Druhým z důvodů je prostý fakt, že i když jsem měla možnost pár mužů oslovit, ze závažných zdravotních důvodů by bohužel nebylo možné rozhovor zrealizovat. Uvědomuji si, že tímto ztrácíme mužskou perspektivu, ale tím, že se mi nejedná o rozlišení mužské a ženské perspektivy na povolání učitele/učitelky v době tzv. normalizace ale o samotnou perspektivu vyučujícího bez ohledu na pohlaví, nepovažuji to za nedostatek, kvůli kterému výzkum nezrealizovat.

2.6.1 Představení narátorů a narátorek

Základním požadavkem bylo, že museli vyučovat na základní škole ve městě Louny v době tzv. normalizace. Celkově se takových narátorek našlo 9, které bylo ochotné zapojit se do těchto rozhovorů. Narátorky nastoupily na školy mezi lety 1973–1989 (pár měsíců před revolucí). Jednalo se spíše o v té době mladší učitelky, které na školu nastoupily bez požadovaného vzdělání nebo vyučovaly již během studia.

Informace o narátorkách jsem se rozhodla pro přehlednost zasadit do tabulky, kde jsou zaznamenána jejich jména, předmět výuky, škola, na které vyučovaly v době tzv. normalizace a v jakém roce do zaměstnání nastoupily:

Jméno narátorky/narátora	Aprobace	Škola	Rok nástupu do zaměstnání
Věra E.	První a druhý stupeň – speciální pedagogika	Druhá základní škola Louny	1973
Alena K.	Český jazyk, anglický jazyk, tělesná výchova	První základní škola Louny	1984
Jana P.	První stupeň – specializace hudební výchova	První základní škola Louny	1985
Erika P.	První stupeň – speciální pedagogika,	Čtvrtá základní škola Louny	1989

	zeměpis,dějepis		
Ludmila R.	Český jazyk a výtvarná výchova	První základní škola Louny	1979
Taťána R.	První a druhý stupeň – speciální pedagogika	Speciální základní škola Louny	1989
Jana S.	První a druhý stupeň – speciální pedagogika	Speciální základní škola Louny	1982
Milena S.	První stupeň	Třetí základní škola v Lounech	1984
A. A.	První stupeň	Druhá základní škola v Lounech Třetí základní škola v Lounech Speciální základní škola v Lounech	1979

Tab. 1

2.6.2 Průběh rozhovorů

První domluva na rozhovory proběhla na společném navštívení divadla Karlín v Praze. Jednalo se o zájezd, který se koná každých pár měsíců a kterého se účastní části pedagogických sborů z různých škol po městě Louny. Na této akci jsem tedy měla možnost promluvit si s prvními dvěma narátorkami a požádat je o účast na těchto rozhovorech. První projev mi přišel nejistý a vzbudil ve mně závan obav, i když obě ženy souhlasily, že se rozhovorů účastní. K dalšímu oslovení došlo telefonicky, většinou s okamžitou pozitivní odpovědí, že mi samozřejmě rozhovor poskytnou. Některé narátorky jsem měla šanci oslovit i osobně a opět jsem se setkala s pozitivní odpovědí.

Rozhovory probíhaly jednotlivě. Samotné setkání trvalo cca 20–30 minut. Předtím, než se spustilo nahrávání, jsem dala narátorkám/narátorům podepsat informovaný souhlas se zpracováním a zpřístupněním osobních údajů. Dále jsem je seznámila s tématy, kterých bychom se měli dotknout a zeptala jsem se jich, zda nemají nějaké doplňující otázky. Zpravidla se jednalo o otázky pro ujasnění, abychom si lépe rozuměli, co přesně se tím myslí ale většinou nebyly další otázky nutné. Zároveň jsem je jim sdělila, že nevádí, pokud se

během rozhovoru dopracujeme i jinam, než jsme původně zamýšleli. Poté mohlo začít samostatné nahrávání a rozhovor.

První rozhovor se uskutečnil dva týdny po první domluvě, a to v pracovním prostředí dané narátorky. Jednalo se o Základní speciální školu v Lounech. Děti ten den měly besedu a paní učitelky si na mě tedy v tu samou dobu udělaly čas. Ten samý den se v tomto pracovním prostředí uskutečnily i další dva rozhovory. Narátorky celkově vyprávěly velmi vznešeně, klidně, a i přesto emocionálně. Bylo vidět, že dané téma je jim opravdu velmi blízké a že se snaží, co nejlépe popsat svou situaci. Dvě z nich se postupně více a více otevíraly se svými zkušenostmi a vyprávěly mi i dnes už úsměvné historky z minulé doby. Jedna z nich si však velice dobře byla vědomá toho, že se rozhovor nahrává, a i její odpovědi, byť byly velmi opravdové a stejně emocionálně podtržené, zkracovala a snažila se rozhovor co nejvíce urychlit a odpovídala co možná nejjednoduššími větami. Poté, co se však nahrávání vypnulo, jsme si spolu povídaly další půl hodinu. Nevěřím tedy tomu, že by se z její strany jednalo o záměrné neposkytnutí informací, spíše si myslím, že se jednalo o nervozitu z toho, že se rozhovor nahrává. Díky této zkušenosti jsem ale byla schopna si toto v budoucnu více uvědomovat a lépe s tím pracovat.

Ten samý den proběhl ještě jeden rozhovor, tentokrát však v prostorách městského divadla, kde narátorka nyní působí. Rozhovor proběhl podobně jako jiné rozhovory. Narátorka byla do tématu velice zapálená, projevovala se více otevřeně a nestyděla se utrousit i nějakou tu sarkastickou poznámku.

Další rozhovory vznikly o pár dní později v kostele Církve československé husitské v Lounech před zkouškou kostelního sboru. Tyto tři narátorky jsou totiž jeho členkami a souhlasily se mnou rozhovor zrealizovat před jejich pravidelnou týdenní zkouškou přímo v prostorách kostela. Narátorky byly velmi příjemné. Jejich rozhovory však patřily mezi ty kratší, avšak i ony mi poskytly velice zajímavé informace pro tuto práci a proto jsem se rozhodla je do práce přesto zapracovat.

Jeden rozhovor se uskutečnil v mém domově, kdy jsem si narátorku pozvala k sobě domů. Narátorka opět byla také velmi vstřícná a rozhovor se nesl v plynulé atmosféře. Poslední dva rozhovory se konaly opět na pracovišti náratek. Rozhovory byly taktéž velice vstřícné a celkově bych je označila za velmi přínosné.

2.7 Etika výzkumu

Jednou z věcí, o které by v této práci měla zaznít, je samotná etika výzkumu. Velice rychle jsem si hned na začátku uvědomila, že etika je něco, co je k této práci velmi důležité a že chci co nejvíce vyjít vstříc prosbám a podmínkám narátora či narátorek. Moc si vážím jejich účasti ve výzkumu, a proto jsme se snažila udělat vše, co bylo v mých silách, aby této účasti nelitovaly.

Vždy před začátkem rozhovoru jsem náratory/narátorky seznámila s předmětem, cílem výzkumu. Dále byli obeznámeni s tématy, o kterých se bude hovořit, a seznámila jsem je podrobně se všemi informacemi obsaženými v informovaném souhlasu, který obsahoval souhlas se zpracováním osobních údajů, práva a předpisy o zpracování údajů a následně individuální požadavky (může se jednat například o anonymizaci dat, autorizaci přepisu před publikací nebo zákaz využití rozhovorů dalšími subjekty).

Nikdo z nich také neměl problém informovaný souhlas podepsat. Pouze jedna narátorka chtěla anonymizovat své jméno. Dávala jsem si velký pozor na to, aby na žádném místě v práci nezaznělo její jméno, což je samozřejmě důvod toho, proč u jedné narátorky místo jména používám označení A. A. Jedná se o náhodné iniciály, které nikterak nesouvisí s jejím jménem. Další narátorkami oznámila, že si chce práci po dokončení přečíst, ale jednalo se spíše o přátelské gesto nežli o skutečný požadavek.

Nahrávky byly nahrávány na mobilní zařízení. S některými nahrávkami se vůbec nic nedělo. Jak jsou nahrané, tak jsou také uložené. U některých však byly úpravy potřebné. Tyto rozhovory probíhaly v zaměstnání narátorek, kde se stávalo, že někdo přišel do místnosti a přerušil průběh rozhovorů a bohužel jsem nestihla v těchto situacích nahrávání přerušit, a tak se muselo toto přerušení provést již po ukončení rozhovoru.

2.8 Analýza a interpretace dat

Data byla získávána metodou orální historie, a proto mají kvalitativní charakter. Vzhledem k tomu, že data vycházejí z paměti narátorů/narátorek, musíme data analyzovat, aby nám poskytla ucelený výsledek. Člověk si ve svém vzpomínání nepamatuje všechny okolnosti, ale to, co se mu v hlavě „utkví“ a mnohdy ani nevíme, proč zrovna tato informace v paměti zůstala. Dalším důvodem je fakt, že rozhovory jsou přepisovány a samotné rozhovory byly zaznamenány na audio. Do textu nemůžeme mnohdy zcela přesně zahrnout

barvu, sílu či intonaci hlasu, se kterou k nám narátor/narátorka mluví.⁷⁰

Práce bude především pracovat s obsahovou analýzou. „Obsahová analýza je výzkumná technika pro vytváření replikovatelných a validních úsudků z textů (nebo jiných smysluplných věcí) na kontexty vytváření jejich obsahů.“⁷¹ Jinak řečeno, obsahová analýza zkoumaný text utřídí a dělí do jednotlivých kategorií podle obsahu. Pomáhá nám lépe porozumět tomu, co rozhovory říkají a o čem vypovídají. Toto dělá pomocí kódování, kdy v rozhovoru vyznačujeme místa, kdy narátor/narátorka o zkoumaném tématu hovoří a nějak toto téma spojuje. Následně z těchto úseků vyplyne text, který o tomto tématu pojednává s konkrétními částmi rozhovorů.⁷²

Cílem analýzy je především utřídění informací, které v rozhovorech zazněly a vytvořit z nich ucelený text na jednotlivá témata. Zpracování rozhovorů probíhalo tak, že rozhovory byly nejdříve sjednoceny podle toho, co mi narátorky sdělily. Práce se věnuje sedmi tématům, která byla probírána v rámci rozhovorů, proto bylo důležité si rozhovory podle nich utřídít. Rozhovory jsem si naposlouchala a přepsala do jednoho souboru. Už během zápisu jsem jednotlivé části dělila podle témat. Po přepsání rozhovorů jsem jednotlivá témata zpracovala do bakalářské práce. Vytvořila jsem si jistou strukturu posloupnosti tak, aby vyprávění o daném tématu dávalo co největší smysl. Na konci každého tématu je poté celkové zpracování a shrnutí poznatků z tématu.

⁷⁰HÁJEK Martin, *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálně vědní analýzy textů*, 1. vyd, Edice Studie 101, Praha: Sociologické Nakladatelství (SLON), 2014, ISBN: 978-80-7419-161-9, s. 28

⁷¹ Tamtéž, s. 61

⁷² Tamtéž, s. 61–63

3. EMPIRICKÁ ČÁST VÝZKUMU

3.1. Cesta k povolání učitele/učitelky

Cesta pro některé z našich narátorek začíná v dětství z rodinného prostředí. Narátorka Jana P. pochází z učitelské rodiny. Narátorka tak ani neuvažovala o jiném povolání a dalo by se říci, že k tomuto povolání vždy měla blízký vztah. Narátorka Jana S. mi vyprávěla, že její tendence k učitelství také začínaly v domácím prostředí ale z jiného důvodu než u poslední narátorky. Měla mladšího sourozence a tomu se moc ve škole nedařilo. Vzhledem k tomu, že mezi nimi byl větší věkový rozdíl a její rodiče již byli staršího věku, měla ho na starosti ohledně školy. Narátorku tato pomoc naplňovala a motivovala ji pro práci vyučující. Narátorku Ludmilu R. také ovlivnilo rodinné prostředí. Její matka byla učitelkou a přála si, aby její jediná dcera byla také učitelkou. Její vysněná práce v dětství však bylo něco docela jiného. „*Já jsem chtěla být krotitelem divé zvěře a mně se to splnilo, jsem krotitel divé zvěře.*“⁷³Narátorky Alena K. a Věra E. si už od malička na učitelky hrály a stát se jimi, byl jejich velký sen.

Narátorky Taťána R. a Erika P. svou motivaci našly v prostředí nemocnice. Obě byly již na základní škole a během studia gymnázia vážně nemocné a trávily většinu času v nemocnici. Tam je vyučovala učitelka z organizace Školy při nemocnici, která v nemocnici vyučovala děti základní školou povinné. Oběma se její práce velice líbila a byla velkou motivací pro jejich volbu stát se učitelkami.

Některé z narátorek po střední škole/gymnáziu šly nejdříve na vysokou školu, kde vystudovaly pedagogickou fakultu a až poté začaly vyučovat. Byly tedy kvalifikovanými vyučujícími. Jiné narátorky začaly na školách vyučovat bez dosažení potřebného vysokoškolského vzdělání. Byly tedy neaprobovanými učitelkami. V některých případech si vzdělání dodělávaly k práci hned, jiné nechaly další vzdělání na pozdější dobu a jako neaprobované učitelky vyučovaly delší dobu. Důvody pro nástup do zaměstnání hned po střední škole byly různé. Narátorka Jana S. například se zaměstnáním začala i studium na vysoké škole, ale po roce ho byla nucena z rodinných důvodů ukončit a pokračovat jako nekvalifikovaná vyučující. Jiná narátorka, Jana P., nastoupila nejdříve na mateřskou školu, ale po dvou letech byla nucena přejít na základní školu, protože učitelů na mateřských školách

⁷³Rozhovor s Ludmilou R. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

bylo více, než požadovaných a nebylo to lehké s jejich umístěním. Dlouho pak vyučovala bez potřebného vzdělání, což se projevovalo hlavně finančně. Později ji to dohnalo k tomu si vzdělání dodělat, a navíc došlo k zákonné úpravě, kde se stanovovalo, že učitel musí mít kvalifikaci. Věra E. také nějakou dobu vyučovala bez potřebné kvalifikace a studium už si podle svých slov dodělávala „v dosti pokročilém věku“⁷⁴. Podle jejích slov bylo studium velmi náročné. „Nikdo na nás žádné ohledy nebral, takže tělocvik natvrdo, výtvarka natvrdo (což to mi teda nevadí), hudebka pro mě byla velmi těžká, takže bych řekla, že ta cesta pro mě byla dost trnitá.“⁷⁵

Samotné přihlášení a dostání se na vysoké školy popisuje narátorka A. A. V době, kdy narátorka maturovala, nezáleželo na prospěchu, ale tenkrát na školách bylo bodové hodnocení. Body se dávaly za politickou angažovanost rodičů. Na přihlášce se přímo zaškrtovalo, jak byli politicky angažováni. Narátorka pocházela z rodiny, která nebyla politicky angažovaná. Narátorka měla vystudovanou střední zemědělskou školu a chtěla pokračovat v tomto oboru i na vysoké, ale bohužel nezískala potřebný počet bodů, a tak se rozhodla pro pedagogickou vysokou školu. I samotné studium bylo podle ní velice politicky orientované. Mezi povinné předměty musela narátorka absolvovat např. politickou ekonomii nebo semináře marxismu-leninismu. Také měli povinný seminář, ze kterého museli získat zápočet a mohli si vybrat ze dvou variant: seminář vedení pionýrské organizace nebo seminář dramatické výchovy. Po fakultě nastoupila narátorka na vesnickou školu a po mateřské dovolené nastoupila za základní školu v Lounech. Následně pak odešla na jinou základní školu ve městě a po potřebném dosaženém vzdělání nastoupila na Speciální školu v Lounech.

Každá z narátorek má svou jedinečnou cestu. Cesta každé narátorky se v něčem liší. Některé z nich vnímaly svou cestu jednodušeji, jiné naopak vyprávěly o problémech, na které během cesty narazily. Jedna z překážek, které mohly cestu komplikovat, byl jejich původ. Pokud někdo pocházel z rodiny, která nebyla politicky angažována, mohl mít velké komplikace s tím, dostat se na vysokou školu a mít aprobaci pro vyučování. To poté vede k tomu, že pokud chtějí vyučovat, musí do školy nastoupit jako neaprobovaný učitel/učitelka. Je nutné zmínit, že je spousta faktorů, které mohou vést člověka k tomu, že na školu nastoupí jako neaprobovaný učitel/učitelka, nemusí se nutně jednat o nepřijetí na vysokou školu. Ti, co na školu nastoupili jako neaprobovaní učitelé/učitelky, si studium později dodělávali. Studium na vysoké škole také podle nich nebylo jednoduché.

⁷⁴Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁷⁵Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

3.2. Prostředí školy

Některé narátorky popisují školy, kam nastoupily, jako příjemné prostředí, panovala tam pozitivní atmosféra a cítily se tam jako doma. Jiné popisují svou školu neutrálně a popisují to jako prostředí, které nebylo úplně špatné, ale zároveň nebylo ani dobré. Další naopak popisují prostředí školy jako nepříjemné prostředí. Dvě se dokonce ocitly ve stejné situaci, a přesto se jejich zkušenost lišila. Jejich situace si nyní ukážeme.

Narátorky Alena K., Jana S. a Milena S. patří mezi ty, které popisují pozitivní atmosféru na školách a po nástupu cítily velmi spokojené, cítily se tam jako doma. Milena S. vzpomíná hlavně na to, jaké štěstí měla na svou uvádějící učitelku, která jí dopodrobna ukázala veškerou dokumentaci, která byla součástí pozice třídní učitelky a také souvisela s přípravou vyučování. Jana S. se se mnou podělila o historiku, kdy první den si ji její starší kolega, který ji v té době neznal, spletl se studentkou a domáhal se toho, aby se narátorka šla prezout. Tenkrát ji to zaskočilo, ale dnes se tomu již ráda zasměje. Všechny narátorky oceňují pomoc, kterou jim poskytly jejich kolegyně. Vedení školy podle všech bylo politicky směřované a rozhodně se nejednalo o vřelý, blízký vztah, ale shodly se, že na profesionální úrovni to fungovalo bez problémů.

Narátorka Jana P. vzpomíná na svůj nástup do zaměstnání jako na prostor, který nebyl úplně špatný, ale také nebyl srdečný. Hodně tento pocit ovlivňovala paní ředitelka, která na škole působila. *„Bylo to tam velice strohé, ona navíc byla zasloužilá členka strany, takže podle toho taky se zaměstnanci jednala.“*⁷⁶ Sama narátorka naznačuje, že jednání ředitelky s jednotlivými zaměstnanci záleželo i na tom, jaký měli zaměstnanci původ. *„Já a ani moji rodiče jsme nikdy nebyli členy strany, takže jsem měla špatný původ. Neměla jsem dělnický, ani rolnický původ, ale ostatní.... Takže s tím původem to bylo prašpatné“.*⁷⁷Narátorka se podle sebe neměla nikdy problém podřídit autoritám, a pokud paní ředitelka viděla nějakou vstřícnost a dodržovaly se pokyny, nebyl s ní problém. S kolegy podle jejích slov problémy neměla.

Nyní zde můžeme porovnat zkušenosti od náratek, Věry E. a Ludmily R. Obě se totiž ocitly ve stejné situaci, a přesto má každá z nich jiné zkušenosti. Narátorky totiž obě nastoupily na školy, kam samy jako děti docházely a pro každou z nich se situace velmi lišila.

⁷⁶Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová

⁷⁷Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová

Ludmila R. tento fakt vnímala velmi pozitivně, po nástupu na školu se cítila velmi přirozeně. Zнала se všemi vyučujícími, znala všechny studenty osobně, a pokud nebyli ve škole, kde ji museli oslovovat soudružko učitelko, tak jí dokonce tykali. Celková atmosféra na škole se podle ní nesla v pozitivním nádechu. Situace narátorky Věry E. však byla docela jiná. Když na školu nastoupila, vnímala fakt, že se jedná o školu jejího dětství pozitivně, znala se dobře se svými kolegy a byli ochotni jí jakkoliv pomoci a všechno jednoduše vysvětlit. Postupem času, když už narátorka byla vyučující na škole třetím rokem, začala si všimnout toho, že to zas taková výhoda není a přemýšlela i o změně školy. I po třech letech ji pořád vnímali jako nováčka, narátorka chtěla dokázat, že je také dobrá, ale to by se musel změnit přístup jejich kolegů k ní, a to se bohužel nestalo. Navíc začala vnímat i určité soupeření v pedagogickém sboru. *„Začala jsem pak ve své práci růst, a některé kolegyně mě začaly vnímat jako konkurenci, a to jsem pocítila dost negativně.... Já to vnímám tak, že „špatný učitel, kterého nepřeroste jeho žák“Ale ne každý to tak vnímá a viděli to jako, že „žák jim přerostl přes hlavu“ a že je to konkurent.“*⁷⁸ Vedení školy vytvářelo na škole atmosféru dosti striktní, hodně formální, lidský přístup tam v podstatě vůbec nebyl. Ředitel si udržoval odstup od pedagogického sboru a zástupkyně ředitele chtěla mít ve všem hlavně pořádek a mít vše podle tabulek. Časem se však lidé na škole vystřídali jak vyučující, tak i vedení školy a narátorka měla pocit, že se může svobodněji nadechnout, ale ze začátku to pro ni nebylo jednoduché.

Narátorka A. A. porovnává svoje první dojmy na základní škole v Lounech se svými zkušenostmi z vesnické školy. V prostředí vesnické školy se narátorka cítila velmi příjemně, přiřazovala jí domácí atmosféru a její vztahy z kolegy byly vřelejší, protože s ní prožívali i její osobní události. Když pak nastoupila na lounskou školu, její vybavenost byla menší a vztahy mezi učiteli se rozlišovaly podle konkrétního člověka. Sama popisuje, že některé kolegyně se vyvyšovaly. *„Konkrétně tam byly takové dámy, které měly třeba své partnery ve vyšších politických postech, tak se podle toho také chovaly.“*⁷⁹

Narátorka Taťána R. nastupovala na školu s velkým nadšením a očekáváním. Přesto, že samotná práce a vztahy s kolegy byly uspokojivé, bohužel na škole narazila na vedení, které na ni působilo nesympaticky a špatně. Konkrétně se jí nelíbilo jednání paní zástupkyně. *„Jednala se mnou povrchně, odměřeně a řekla bych i neprofesionálně.“*⁸⁰Narátorka na škole

⁷⁸Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁷⁹Rozhovor s A. A. vedla 5. 5. 2023 Tereza Pacltová

⁸⁰Rozhovor s Taťánou R. vedla 30. 4. 2023 Tereza Pacltová

působila pouze půl roku, protože poté odešla na mateřskou dovolenou a na školu se vrátila pouze proto, že se na škole změnilo vedení.

Narátorka Erika P. se více zaměřila na fakt, že noví kantoři to na této škole neměli snadné. Erika P. nastupovala ten samý rok, avšak na jinou školu a potýkala se s problémem, kdy měla pocit, že noví kantoři to neměli snadné, protože starší kolegové se cítili ohroženě jejich přítomností a pomocná ruka tam nepřicházela. Člověku tedy nezbývalo nic jiného než si poradit samostatně. Jako nové vyučující jí samozřejmě byl přidělen uvádějící učitel, ale z dnešní pozice má pocit, že se jí tenkrát moc nevěnoval a byla do systému tak nějak vhozena. Podpora z této strany tam úplně nepřicházela, počítalo se s tím, že narátorka je aprobovaný učitel, tak si musí nějak poradit.

Můžeme tedy vidět, že situace narátorek se v mnohém velmi lišila. Vypadá to tak, že klíčový vliv měl kolektiv, který samostatné klima utvářel. Některé kolektivy byly k nově nastupujícím příznivější, zatímco jiné byly k nováčkům spíše nepřívětivé. Někteří kolegové je vnímali jako konkurenty, jiní se báli o svá místa, další jednoduše neměli zájem novým kantorům pomáhat. Samozřejmě, někteří lidé byli v jednání ovlivněni svými pohledy a příslušností ke straně a ideologií doby, když přišlo na jednání se svými kolegy či podřízenými, pokud to přicházelo ze strany nadřízených. Co se týkalo nadřízených, opět se to lišilo škola od školy. Na některých bylo jednání nadřízených vůči narátorkám milejší, jinde se jednalo spíše o vzájemné respektování a držení jednání na profesionální úrovni.

3.3 Podoba výuky

Výuka na školách byla frontální. „*Frontální výukou se rozumělo vyučování, při kterém učitel/učitelka pracuje hromadně se všemi žáky ve třídě jednou společnou formou, se stejným obsahem činnosti.*“⁸¹Jednodušeji řečeno, učitel vede hodinu jedním stylem pro všechny studenty a žáci dělají v hodině stejnou práci. Jedná se o základní metodu, která byla používána a stále je používána učiteli/učitelkami. I přes to, že se jednalo o standardní postup, našli se učitelé, kteří používali alternativní metody. To byl třeba případ narátorky Mileny S. „*Počet žáků byl malý, proto jsem se mohla odvázat. Používala jsem hodně alternativních metod...skupinovou výuku, pohyb ve třídě, organizované sezení.*“⁸² Toto však mohla používat

⁸¹ Metodický portál RVP.CZ

(https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/F/Frontalni_vyuka#:~:text=Front%C3%A1ln%C3%AD%20v%C3%BDuka%20je%20zp%C5%AFsob%20vyu%C4%8Dov%C3%A1n%C3%AD,%2C%20Walterov%C3%A1%2C%20Mare%C5%A1%202001).

pouze ve třídě, kde byl malý počet dětí. Pokud však bylo dětí ve třídě hodně, musela se použít frontální výuka. „Poté jsem dostala první třídu, kde bylo 36 žáků. Tam probíhala výuka frontálně, ale musím říct, že na konci první třídy uměly děti číst, psát a počítat, což považuje za velký pedagogický úspěch.“⁸³ Používání alternativních metod mohla právě proto, že její škola tyto metody vítala a byla změnám otevřená.

Samotná stavba hodiny je podle dotazovaných narátorek pořád stejná. „Hodiny probíhaly podle klasického vzorce. Řekli jsme si, co budeme dělat, zopakovali jsme si učivo, poté jsme se vrhli na novou látku, procvičovali a na závěr hodiny bylo sebehodnocení.“⁸⁴ Hodina musela mít jasný začátek, průběh a konec.

Co narátorky považují za největší změnu, nebyl obsah výuky, to je podle nich velice podobné dnešní době. Změna, podle jejich vyprávění, spočívala ve sjednocenosti a svázanosti výuky. Tehdy byl jednotný školní vzdělávací plán (ŠVP), který přesně stanovoval, kdy se má jaká látka s dětmi probírat. Tuto část považují narátorky za jedno velké plus. „Byly pevně dané osnovy a v určitém směru to znamenalo takovou jistotu. I když se dítě přestěhovalo, pořád vědělo, že se vejde do toho samého programu, z kterého odešlo.“⁸⁵ Sjednocené byly také učebnice a pomůcky, které dítě používalo. „Dřív prostě byla zelená knížečka, tam jsme přesně věděli, co máme dělat a jak to máme dělat.“⁸⁶ Dnes tomu tak již není, každá škola má vlastní ŠVP, což už nezaručuje tu sjednocenost škol. Tuto situaci vidí narátorky jako velké mínus.

Ideologie doby však na školách byla přítomna a propracovávala se do všech vyučovacích hodin. „Celým tím procesem toho učení se prolínala ta doba toho socialismu...I v té hudební výchově, kde se učily ty budovatelské písně.“⁸⁷ Věra E. poté ještě dodává, že se toto promítalo i do hodin českého jazyka či matematiky. Pokud se psal sloh, psal se o jiskrách nebo o továrnách. V matematice se zase objevila slovní úloha o dělnících a dělnicích. Takže takto byla ideologii doby dosazena do výuky ve všech předmětech. Provádělo se tzv. „nenásilnou“ formou.

Také se v rámci školy konala branná cvičení. Jak takové cvičení vypadalo, mi popsala narátorka Věra E. „S dětmi se neustále nacvičovalo, jak by si rychle natáhly plynovou masku,

⁸²Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁸³Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová.

⁸⁴Rozhovor s Ludmilou R. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁸⁵Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová

⁸⁶Rozhovor s Janou S. vedla 5. 5. 2023 Tereza Pacltová

⁸⁷Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

*pláštěnku, pytlíky na ruce a na nohy a zalehly, kdyby náhodou bouchla jaderná bomba.*⁸⁸ Taková cvičení probíhala dvakrát do roka, na některých školách i vícekrát a nezáleželo na tom, jaké bylo počasí, pokud na ten den bylo naplánované branné cvičení, tak proběhlo.

Zde tedy můžeme vidět, že samotný obsah hodiny se tolik nezměnil. Děti se v první třídě pořád musí naučit číst, psát a počítat. Co se ovšem změnilo je způsob výuky. Tehdy byly formy výuky použity pro zakořenění ideologie doby do jednotlivých osobností, žáků a učitelů a s takovou intenzitou, aby se alespoň v prostředí školy z toho nedalo utéct. Jednalo se většinou o taktiky, které byly na děti kladeny, aniž by si to samy uvědomovaly. Například během výtvarné výchovy měly děti za úkol nakreslit továrnu nebo vyrobit si lampion. Také se jejich náplň odvíjela od toho, jaké významné komunistické výročí se blíží, např. výročí VŘSR nebo 1. máj. Výuka se přizpůsobovala k tomuto danému výročí a ideologie byla více přítomna než normálně. Zároveň i nástěnky a výzdoba třídy a školy se přizpůsobovaly k tomu danému výročí.

3.4 Kontrola na školách

Nejčastější kontroly, které na školách probíhaly, byly hospitace. Jedná se o kontrolu, kterou provádí samotní nadřízení školy či předsedové předmětových komisí. Jako nadřízené chápeme ředitele/ředitelku, ale také zástupce/zástupkyni ředitele. Takováto hospitace mohla probíhat i několikrát za pololetí, kdy dvakrát do pololetí přišel ředitel/ředitelka, dvakrát přišel zástupce/zástupkyně ředitele. Postup těchto hospitací popsaly všechny narátorky stejně. *„Přišli na hodinu, seděli tam celou hodinu, nějak do toho nezasahovali, okamžitě poté následoval rozbor hodiny, kde se oba zaměřovali na to, jak ta hodina vypadala, jak probíhala z pohledu žáka, co žáci umí, co žáci neumí, co zlepšit, co je výborné, takže tam to bylo přínosné.*⁸⁹ Výsledky těchto hospitací byly probírány většinou ještě ten den nebo někdy druhý den po hospitaci. Narátorky byly pozvané na zhodnocení. *„Řekli tak tedy, to se mi líbilo, to se mi nelíbilo. Líbila se mi třeba připravená tabule, sešity, práce dětí. Mohli byste se zaměřit támhle na to, poradit se s paní učitelkou tady o tomhle.*⁹⁰ Jak můžeme vidět, během hospitací se nehodnotila pouze činnost učitele/učitelky v hodině, ale také to, jak měli připravenou tabuli nebo jestli děti měly hezky upravené sešity. Narátorka Věra E. také měla zkušenost s tím, že se na hodnocení hospitace řešily i věci mimo učebnu. *„Na té škole bylo*

⁸⁸Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová.

⁸⁹Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁹⁰Rozhovor s Janou S. vedla 5. 5. 2023 Tereza Pacltová

hlavně důležité, aby byly nástěnky a aby děti chodily do pionýra, to se taky furt řešilo dokola..., to se pak řešilo, kdo chodí do pionýra, kdo nechodí do pionýra, to se taky v rámci těch hospitací vlastně úplně nesmyslně řešilo.“⁹¹ Kontrola tedy dopadala na některých místech i na věci mimo výuku.

Také probíhaly kontroly, které prováděla školní inspekce. „Nejméně jednou za dva roky na školu přišla inspekce, přímo pro první stupeň, takže pan inspektor se mnou ve třídě strávil i celý den.“⁹² Závěry z těchto kontrol se ale pojímaly spíše rámcově na celou školu než na práci jednoho konkrétního učitele. Jedna z narátorek také zmínila, že se setkala i s kontrolou ze strany pedagogické poradny. Hlavním důvodem této návštěvy bylo to, že narátorka v té době vyučovala tzv. „vyrovňovací třídu“. „Měla jsem tam i pracovníci z poradny, která to přišla zkontrolovat, jak to funguje... Tak tam seděla vzadu, ať už viděla teda ten šum a ty děti, který opravdu v té první třídě neměly žádné návyky, tak si myslím, že potom uznali, že tedy je to hodně náročná práce.“⁹³

Co možná překvapující bylo to, že ze zkušeností narátorek nešlo inspekci ani tak o to, co učí nebo jak to učí ale, zdali vyučují správně. „Ve všech předmětech byla součástí kolonka, která se jmenovala výchovně vzdělávací cíl a tam vlastně musela být naplňována ta ideologická stránka, která tenkrát vládla.“⁹⁴ Takže např. spíše než, že by se koukali na to, zda děti kreslí správnou technikou, koukali na to, zda nakreslily dobře tu továrnu. Po administrativní stránce toto muselo být splněno. Narátorka Ludmila R. říká, že při její kontrole se zaměřovali hlavně na třídní knihu. „Hlavně, aby bylo zapsáno v třídní knize všechny možný hesla, výročí a podobně. Ale co jsme dětem říkali, to bylo na nás.“⁹⁵

To bylo samozřejmě v případě, že se jednalo o uvědomělou kontrolu. Narátorka A. A. na třetí základní škole v Lounech zažila i nestandardní postup kontroly, pokud se tomu tak dá říkat. „Zažila jsem jednoho nadřízeného, který nevstupoval do třídy, ale zásadně poslouchal za dveřmi a koukal se klíčovou dírkou. Ani to neřekl člověku na rovinu, spíš si to někam poznamenal.“⁹⁶ Samozřejmě jaký byl jeho záměr, zůstane nejspíše už navždy nevyřešené.

Často si narátorky vzpomněly konkrétně na kontrolu nástěnek. „Člověk byl upozorněn, že jako třeba úplně ta nástěnka není cajk, že už by tam mělo být něco jiného, že se blíží nějaké

⁹¹Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁹²Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁹³Rozhovor s Erikou P. vedla 30. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁹⁴Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁹⁵Rozhovor s Ludmilou R. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁹⁶Rozhovor s A. A. vedla 5. 5. 2023 Tereza Pacltová

*jiné výročí. Hlavně důležité bylo hlavně u nás na té škole, aby byly nástěnky.*⁹⁷ A nástěnky byly nejspíše opravdu na některých školách důležité, jak uvidíme na příběhu jedné z narátorek. *„Paní ředitelka jednou velmi vážně onemocněla, a když potom nám volala, tak se neptala třeba, jak se nám daří, ale jestli je hotová nástěnka. Tak to je takové úsměvné.*⁹⁸

Kontrola se tedy nemusela týkat pouze aktivity a práce učitele/učitelky ve třídě. Jednalo se o celkovou kontrolu třídy, ve které narátorky vyučovaly. Také se při kontrolách občas mohlo vytknout to, že někdo nebyl oslovovaný soudruhu nebo soudružko. V těchto kategoriích opět vidíme, že ideologie doby opravdu je všudypřítomná. Samozřejmě se hlavně posuzovala samotná práce narátorky a tyto výtky byly spíše vedlejší, ale zazněly a už to stačilo k připomenutí tehdejší reality.

3.5 Další vzdělávání učitelů

Narátorky popsaly hned několik typů školení, kterých se účastnily. První z nich, které se jim zarylo do paměti, byl seminář, který se věnoval množinové matematice. Množinová matematika se tenkrát zavedla v rámci „modernizace“ vzdělávání. Přecházelo se tedy z aritmetické matematiky na matematiku množinovou, kterou učitelé/učitelky museli děti ve školách naučit. Aby se toto však mohlo stát, museli učitelé/učitelky projít seminář, kde jim měla být tato problematika vysvětlena. Tento seminář mi popsala narátorka Milena S. a věci rozhodně nebyly tak jednoduché, jak se zdály. *„Já jsem učila v době, kdy se experimentálně vyučovala množinová matematika, takže na to jsme měli jakýsi dvouhodinový seminář, ale protože jsme ta slova slyšeli poprvé v životě, takže jsme se vlastně museli potom dovzdělávat sami a tohle bylo strašně obtížné, protože sehnat jakoukoli literaturu k množinové matematice nešlo, ta existovala vlastně pouze cizojazyčná.*⁹⁹ Sama narátorka toto označuje za fiasko a množinová matematika navíc po roce od tohoto semináře vyšuměla z výuky na školách, takže děti, které se jí učily, se poté musely přeorientovávat na aritmetickou matematiku.

Tehdy se konala školení, která se zaměřovala na politickou ideologii na školách. *„Shromáždil se celý pedagogický sbor a plácal nám tam něco o tom, jak lépe kreslit ty továrny, nebo jak více zařazovat vlastně tehdejší ideologii do všech předmětů. I do předmětů, kam zdánlivě nepatří.*¹⁰⁰ Např. při hudební výchově zpívat budovatelské písně, při tělesné výchově provádět pochodová cvičení nebo při matematice používat slovní úlohy

⁹⁷Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

⁹⁸Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová

⁹⁹Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

s ideologickou tematikou (kolik dětí mělo na průvodu lampiony?). Takovéto školení mělo za cíl seznámit učitele právě s tou „nenásilnou“ metodou propojení politické ideologie a výuky na školách. Těchto školení se narátorky účastnily nejčastěji. Také se musely účastnit školení na téma marxismu-leninismu. Již tenkrát ale tomu moc pozornosti nevěnovaly a o čem konkrétně byly, si bohužel nevzpomněly. Ale všechny si na jejich absolvování matně vzpomněly při odpovídání na otázku. Školení v této době nesloužila pro odborný rozvoj učitelů/učitelek. „*U kurzů v téhle době se ani tam moc nedbalo na to, aby to byl odborný rozvoj, ale hlavně politický, ideový.*“¹⁰¹ Ne všechny narátorky, ale měly možnost se školení účastnit. „*Díky tomu, že byla moje třída hodně specifická a zlobivá, tak mě během toho roku nikam nepozvali. No nebyla jsem nikde, proto jsem čerpala, jak jsem jen mohla, zkušenosti ze všech stran.*“¹⁰²

Průběh takových školení popisují všechny narátorky podobně. „*Bylo to strašně dlouhé, nudné...diskuse neprobíhala, tam to všichni vytrpěli, školící odešel a my jsme si zapsali čárku, a to vlastně bylo všechno, takže to spíš bylo toho typu, že jsme seděli, poslouchali a pak jsme zase jeli domů*“¹⁰³. Školení tedy opravdu bylo pouze o tom zúčastnit se ho, poslechnout si nějaké informace a poté opět odejít. „*Vy prostě musíte vcucnout tu informaci a pak ji musíte předat svým žákům.*“¹⁰⁴ Pokud se narátorka školení účastnila, bylo to podle nich celkem často, nejčastěji se shodovaly, že v průměru se konaly dvakrát za pololetí.

3.6 Dilemata

Zde se výpovědi narátorek od sebe rozlišují podle jejich konkrétní situace. Některé se potýkaly s dilematy s kolegy či nadřízenými, jiné se spíše potýkaly s dilematy osobnějším. Najdeme ale také narátorky, které se s dilematy s té době nepotýkaly. „*Já jsem neměla problém s dětmi, s těmi jsem vycházela v pohodě. Nic takového vlastně nebylo a ani s osobními dilematy jsem se nepotýkala.*“¹⁰⁵

Jedno z dilemat, se kterými se narátorka setkala, se týkalo její nadřízené. „*To bylo vlastně krátce po revoluci už.... Došlo vlastně k tomu, že nám začala paní ředitelka říkat, s kým můžeme mluvit a s kým ne, to jsme se dostaly do velmi ostré výměny názorů, protože já*

¹⁰⁰Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová.

¹⁰¹Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová.

¹⁰²Rozhovor s Erikou P. vedla 30. 4. 2023 Tereza Pacltová.

¹⁰³Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová.

¹⁰⁴Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová.

¹⁰⁵Rozhovor s Alenou K. vedla 2. 5. 2023 Tereza Pacltová

jsem právě poukazovala na to, že ta doba, kdy nám někdo přikazoval s kým mluvit a s kým nemluvit, ta už teda našťěstí minula.“¹⁰⁶ Můžeme zde tedy vidět, že i přes to, že už bylo po revoluci, tak tato osoba neuměla okamžitě přizpůsobit nové situaci a stále si myslela, že může svým zaměstnancům přikazovat, s kým mluvit a s kým ne. Ukazuje se nám situace, která byť se stala po skončení tzv. normalizace, neznamenal to, že chování všech lidí se změnilo také. Situace dále „eskalovala“ tak, že ředitelka začínala narátorku více a více ignorovat, postupně ji začala stahovat z akcí školy, nakonec narátorka podala výpověď a odešla na jinou školu.

Velice osobní dilemata, která narátorky řešily, byly osobní hodnoty a hodnoty, které platily v zaměstnání. Totiž, pokud osobní hodnoty nebyly jednotné s těmi, které byly propagované státem na školách, mohly mít velký problém říkat dětem něco, čemu samy nevěřily. „*Ve mně se to hrozně pralo to, že bych já svým dětem, protože jim nikdy nelžu, tak bych nebyla schopná těm svým žákům říct, že prostě tohle je správné, že jako ten socialistický blok je úplně skvělý a že se prostě máme úžasně, když jsem věděla, že ne.*“¹⁰⁷ Další narátorka poté své osobní dilema popisuje při výuce vlastivědy. „*Tam už těch dilemat bylo celkem hodně, protože se tam začala probírat nějaká historická témata, ale pořád se dalo sklouznout do pravěku...Nedalo se tomu vyhnout třeba, co se týče výzdoby školy, že k únoru patří továrny, že ke květnu patří rudé hvězdy...Ano, to bylo osobní dilema.*“¹⁰⁸ Při dotazu, jak se s takovými dilematy vyrovnávaly, odpovědi byly složité a dalo by se říct, že je dodnes toto mrzí. „*Měla jsem i pocit, že před svými tehdejšími žáky musím mít nějaké výčitky, ale je to asi na každém z nás, aby se tohle srovnalo.*“¹⁰⁹ Politická ideologie a osobní hodnoty se v tomto případě spolu nesešly a nyní můžeme vidět, jak náročná situace to pro člověka byla a že z ní nebylo útěku.

Ať už se jednalo o dilemata osobní či pracovní, pojila se nejčastěji v nějakém smyslu s ideologií dané doby. Být součástí pedagogického sboru občas znamenalo děláním nebo řešením věcí, které pro některé narátorky nebyly jednoduché. Jak jsem říkala v úvodu, učitelé mají na děti velký vliv a jsou s nimi denně několik hodin. Těchto několik hodin denně musely těmto dětem klást do hlavy nejen znalosti, ale také tu „správnou“ tehdejší ideologii. Některé z narátorek si do dneška vyčítají, že s dětmi dělaly práce, které sebou nesly politický podtón. Pravdou však je, že neměly na výběr. Osobní hodnoty, byť byly silně přítomné, musely odstoupit do pozadí, pokud chtěly i nadále vykonávat své povolání.

¹⁰⁶Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová

¹⁰⁷Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

¹⁰⁸Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

¹⁰⁹Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

3.7 Pohled narátorek na školství tehdy a dnes

Toto téma se neslo napříč všemi rozhovory a objevovalo se nejčastěji. Je totiž velice těžké mluvit o minulosti a neporovnávat ji s dnešní dobou. Už jenom pro samotnou ilustraci je to dobré přirovnání. První, co narátorky považují za velkou změnu je svoboda ve školství. *„Tak určitě se změnila taková ta určitá svoboda...samozřejmě pořád se držíme norem, pravidel, výstupů ale máme určitě mnohem větší svobodu, co do té hodiny dát, může tam dát hodně ze sebe, ze svých zájmů.“*¹¹⁰ Učitel/učitelka si dnes může výuku přizpůsobit podle potřeb žáků. Také může využívat alternativní metody výuky, jako je skupinová práce, zadání projektu či použití elektronických pomůcek. Učitelé/učitelky se také se svými studenty mohou účastnit více koncertů, soutěží či jiných školních akcí. Ale i přílišná svoboda může být na škodu. *„Někteří si tu svobodu vykládají tak, že nemá hranice...Máme v současné době učitele, kteří podléhají dezinformačním věcem a myslí si, že v rámci vlastní svobody projevu to můžou dětem říkat.“*¹¹¹

Jako pozitivní změnu vidí narátorka Alena K. ve větší výuce cizích jazyků. *„No, skvělá změna je to, že se učí cizí jazyky podstatně víc, než se učilo před revolucí.“*¹¹² Tento fakt dokonce ovlivnil její rozhodnutí na lounskou školu nastoupit. Ještě před revolucí totiž tehdejší ředitelka dovolila výuku němčiny od páté třídy, a dokonce bylo dovoleno od třetí třídy vyučovat angličtinu.

Co zaznělo snad v každém rozhovoru jako největší změna, byly již zmíněné ŠVP. V době tzv. normalizace existoval pouze jeden školní plán a ten se používaly všechny školy v zemi. Nehrozilo tedy, že pokud se dítě přestěhuje, přijde o nějakou látku. Dnes už to tak není. *„Ta výuka byla hodně jednotná, jednotné osnovy, jednotné v učebnicích. Měla jsem pocit, že každý ví, co má učit, ví, co jako dělat a teď teda mám pocit, že v tom je hodně velký chaos.“*¹¹³ Učebnic je podle nich také dneska až moc. *„Knižek je hrozně moc, a ne všechny jsou kvalitní. Musíme mezi těma nakladatelstvími dobře rozlišovat a je to opravdu přešřel. Oni se teď předhánějí, kdo té škole, co nabídne, ne vždycky je to kvalita.“*¹¹⁴ Narátorky by v dnešním školství uvítaly více struktury a jednoty, aby děti, které nastoupí na novou školu, o nic nepřišly a mohly se naučit všemu, co mají.

¹¹⁰Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová

¹¹¹Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová

¹¹²Rozhovor s Alenou K. vedla 2. 5. 2023 Tereza Pacltová

¹¹³Rozhovor s Erikou P. vedla 30. 4. 2023 Tereza Pacltová

¹¹⁴Rozhovor s Janou P. vedla 5. 5. 2023 Tereza Pacltová

Další změnu, kterou narátorky vidí, je změna mentalit dnešních dětí. „*Když to porovnáám, mám pocit, že jsem s dětmi byla víc v kontaktu. Když byly přestávky, tak děti se honily, bavily se...na rozdíl od teď, kdy po hodině sedí, jsou na mobilu.*“¹¹⁵Narátorky také porovnávají děti se svými vrstevníky v době tzv. normalizace. Přijde jim, že úroveň znalostí a práce dětí upadá. „*Děti se neumí učit samostatně...Odmítají cokoli dělat, dělají to pod nátlakem. Nemají takový všeobecný přehled jako kdysi.*“¹¹⁶Mentalita se ale také mění už v samotných rodinách. „*Tam jsem viděla, jak ta komunikace s rodiči, jak ta základní slušnost jako upadá, takže tam bych viděla hodně velký problém. Vztah mezi školou a rodinou.*“¹¹⁷

Poslední rozdíl, který je podle narátorky Jany S. na místě, je inkluze na školách. Na základních školách se dnes více než kdy před tím objevují děti s mentálním postižením. Tyto děti jsou kandidáty zařazení na speciální školu, ale dává se jim rok „šance“ na normální škole. Dříve to tak ale nebylo. „*Dřív o tom rozhodovali odborníci. Děti šly do pedagogicko-psychologické poradny, a jestliže měly mentální retardaci, ať už tedy lehkou nebo střední, okamžitě odcházely na zvláštní školu.*“¹¹⁸ Dnes tyto děti předtím, než se na speciální školu dostanou, většinou procházejí minimálně rokem na normální základní škole. Narátorka popisuje, že tyto děti často pak na speciální školu přichází s psychickými problémy, jsou na dně a nemají dobrý vztah ke škole. Bylo by tedy lepší, pokud už by děti mohly rovnou nastoupit na speciální školu, kde si vytvoří lepší vztah k učení a budou se na ní cítit lépe.

Na starém školním systému můžeme najít mnoho negativních věcí, ale také spoustu pozitivních. Učitele/učitelky už dnes nemusí zažívat to, že by byli nějakých způsobem omezováni nebo jim bylo diktováno, co přesně mají dělat. Mají více svobody v rozhodování o tom, co a jak budou vyučovat. Vysoké školy už nevyužívají bodový systém za politickou angažovanost, ale sledují výsledky testů a známky, které uchazeč na střední škole má. Nestane se jim tedy, že by si nemohli doplnit potřebné vzdělání kvůli tomu, z jaké rodiny pochází. I přes všechny tyto pozitivní aspekty dnešního školství, mělo i to staré své výhody. Existoval jednotný vzdělávací program, který musely dodržovat všechny školy a učitelé/učitelky. Dnes má každá škola vlastní školní vzdělávací program, a to vede k nesjednocenosti škol v zemi. Mluvili jsme o svobodě v dnešním školství, i tato svoboda ale může být škodlivá, pokud je příliš veliká. Přesto, že učitelé/učitelky mají větší svobodu ve vykonávání své práce, neměli by ji zneužívat pro své vlastní účely a zájmy.

¹¹⁵Rozhovor s Alenou K. vedla 2. 5. 2023 Tereza Pacltová

¹¹⁶Rozhovor s Taťánou R. vedla 30. 4. 2023 Tereza Pacltová

¹¹⁷Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová

¹¹⁸Rozhovor s Janou S. vedla 5. 5. 2023 Tereza Pacltová

Závěr

Tato práce měla ukázat, jak vypadal každodenní život učitelů v době tzv. normalizace. Zaměřovala se na několik bodů, které byly předvedeny z pohledů narátorek. Jejich vyprávění a vzpomínání na dobu, která nebyla pro nikoho jednoduchá, mi poskytlo lepší náhled do rozebíraného tématu. I přes to, že jsem k tématu přečetla spoustu literatury a sama si nacházela informace na internetu, jejich vyprávění tyto věci přeneslo do více reálného pohledu. Vyprávěly i o svých situacích, historkách a zážitcích, a i když toto bylo z velké části vztahované k danému tématu, jednalo se o mnohem více. O tom, jak mluvily, s jakých zájmem se do konverzace zapojily, u jakých konkrétních témat bylo vidět, že by toho chtěly říct daleko více, ale nenacházely pro to vhodná slova. Všechny tyto emoce jsou také součástí jejich vyprávění a to, že sice skrze papír toto nejde úplně přenést na čtenáře, můžu jenom doufat, že alespoň část těchto emocí tam viditelná je.

Poznatky, které v této práci vidíme, jsou hlavně o tom, jak doba tzv. normalizace ovlivnila jejich práci na školách. Dneska už by se asi těžko našlo školení, na kterém by se propagovala politická ideologie do takové míry jako za tehdejší doby nebo se měnily nástěnky každou chvíli, protože se blíží jiné výročí. Ve výuce se tehdy používala pouze jedna metoda výuky, pokud škola nebyla otevřená alternativním metodám výuky. Také by vám ředitel dneska neříkal, s kým můžete mluvit a s kým ne. Dnes jsou přednější naše znalosti nežli příslušnost k politické straně. Dnes má učitel větší svobodu vykonávat jsou práci tak, jak on sám uzná za vhodné. V době tzv. normalizace byli učitelé/učitelky více svázáni formou a metodologií učiva, do toho v nějakých případech na ně působila nesrovnalost s hodnotami, které oni uznávali a které vyučovali. Lze říci, že doba tzv. normalizace narátorky do jisté míry v jejich práci i jejich chování ovlivňovala.

Samotné působení politické ideologie na výuku však nebyla to jediné, co narátorky v té době trápilo. Řešily i věci, které by někdo z nás mohl řešit i dnes. První rok práce hned několik narátorek řešilo, zda v práci zůstat a důvody pro toto byly různé. Buď se nenaplnily jejich ideály, učitelství bylo jiné, než si narátorky představovaly nebo třeba nezvládaly práci s dětmi tak, jak si myslely. Tímto poznatkem jsem chtěla ukázat, že ne všechna dilemata, se kterými se narátorky setkaly, musely nutně souviset s ideologií doby.

Také je třeba poukázat na to, že i přes to, že na určité aspekty doby tzv. normalizace, našly narátorky i spoustu pozitivních věcí, které dnešnímu školství chybí. Hlavní věci v tomto směru byly jednotné osnovy, školní plány a přípravy. Tato jednoduchost a jednota dělala jejich práci jednodušší a nemusely se bát toho, že dítě, které přijde odjinud, bude v látce ztraceno. Školství mělo větší řád. Učitelova práce byla jasnější, měl přesně dáno, kdy se bude co vyučovat. Zároveň k předmětům byly jednotné učebnice, podle kterých učitelé/učitelky vyučovali a byly uzpůsobené tak, aby se na určitou dobu stihlo projít vše, co mělo. Dnes je na každé škole jiný vzdělávací plán a jiné učebnice. Dítě a učitel/učitelky přišli o jistotu ve výuce. Dítě dnes již nemá zaručené, že když na novou školu nastoupí, začne od látky, kde skončilo. Učitelé/učitelky pak musí udělat práci navíc a dítě potřebné vědomosti doučit.

Práce ukázala, že učitelství a školství za doby tzv. normalizace ve městě Louny mělo své světlé i temné stránky. Něco fungovalo, něco ne. Záleželo samozřejmě i na škole, kde narátorky působily. Některé byly otevřenější novějším metodám, vítaly změny s otevřenou náručí a nebály se riskovat. Jiné byly více tradiční, režim na ně silně působil a všechno muselo probíhat tak, jak se to tehdy vyžadovalo. Někde byl kolektiv, který spolu vycházel a navzájem si pomáhal, jinde se to spíše považovalo za soutěž či tam byla mentalita každý sám za sebe. Právě lidé totiž byli tím, co nejvíce vytvářelo atmosféru na školách. Ať se jednalo o kolegy/kolegyně či nadřízené, oni byli ti, kteří nejvíce ovlivnili to, jakou atmosférou škola působí. A toto můžeme pozorovat i dnes kdekoliv. Lidé kolem nás jsou to, co nás a naše zážitky nejvíce ovlivňuje.

Literatura

- ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Vydání první. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.: Univerzita Karlova Nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN: 978-80-246-5046-3
- FIDELIUS, Petr. „*Byla normalizace normální?*“. Slovo a smysl, 35: s. 19–25.
- ČERNÁ, Marie. *Sovětská armáda a Česká společnost 1968-1991*. Vydání první. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.: Univerzita Karlova Nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN: 978-80-246-5046-3
- FIDELIUS, Petr. „*Byla normalizace normální?*“. Slovo a smysl, 35: s. 19–25.
- HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. 1. vyd. Edice Studie 101. Praha: Sociologické Nakladatelství (SLON), 2014. ISBN: 978-80-7419-161-9
- HLAVÁČEK, Jiří. „*Teorie a metodologie orální historie/ Theory and methodology of oral history*“, Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin, Memo, 2012, s. 6–16
- HLUŠTÍK Antonín, KUPROVÁ Jana, MAREŠ Jan, MAREŠ Karel, ROEDL Bohumír, a ŠTAUBER Bedřich. *Louny historie/kultura/lidé*, Vyd. NLN, s. r. o., Praha, 2005, ISBN: 70-8106-662-1
- KOLÁŘ, Pavel a PULLMANN Michal. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Vydání první. Praha: Nakladatelství Lidové noviny Ústav pro studium totalitních režimů, 2016. ISBN: 978-80-87912-62-1
- KUDRNA Ladislav. *Fakta a lži o komunismu: co byla normalizace*. Vydání první. Praha: Free Czech Media Forum 24, 2022, ISBN: 978-80-907999-6-7
- MOREE Dana. „*How Teachers Cope with Social and Educational Transformation*“, Benešov, 2008, ISBN: 978-80-86211-62-6
- MOREE Dana. *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm*. Vyd. 1. Praha: Univ. Karlova, Nakl. Karolinum, 2013, ISBN: 70-8106-662-1
- OTÁHAL Milan. *Normalizace 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 36, Vyd.: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2002. ISBN: 80-7285-011-3
- OTÁHAL Milan. *Opozice, moc, společnost 1969-1989: příspěvek k dějinám "normalizace*. Vyd. Maxdorf, Praha, 1994, ISBN: 80-85800-12-8

- PECKOVÁ Barbora, RAJLOVÁ Lucie a PEŠEK Jiří, ed. *Historie zrozená z rozhovoru: interview ve výzkumu soudobých dějin*. Vydání 1. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018. ISBN: 978-80-7571-016-1
- RYCHLÍK Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. Vydání druhé. V Praze: Vyšehrad, 2022, ISBN: 978-80-7601-638-5
- STORCHOVÁ Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2014. ISBN: 978-80-87271-87-2
- ŠIKLOVÁ Jiřina. „The ‚Gray Zone‘ and The Future of Dissent in Czechoslovakia“, The Johns Hopkins University Press, 1990, s. 347–363
- ŠIMEČKA Milan. *Obnovení pořádku*. Vyd. 1. v ČSFR. Brno: Atlantis, 1990. ISBN: 978-80-7108-002-2
- ŠUBRT Jiří a PFEIFEROVÁ Štěpánka. „Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání“. *Historická sociologie*, 2010, č. 1, s. 9–29
- VANĚK, Miroslav, a MŮCKE Pavel. „*Třetí strana trojúhelníku*“. Nakladatelství Karolinum, Praha, 2022, ISBN: 978-80-246-5366-2
- ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNĚ Michal a KNOTOVÁ Dana, *Normální život v nenormální době: základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-709-7
- ZOUNEK Jiří, ŠIMÁNĚ Michal a KNOTOVÁ Dana, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2017, ISBN: 978-80-7552-493-5

Elektrické zdroje

Metodický portál RVP.CZ, *Frontální výuka*, [online], 11. Dubna 2011, Věra Gošová, Dostupné z: https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/F/Frontalni_vyuka#:~:text=Front%C3%A1ln%C3%AD%20v%C3%BDuka%20je%20zp%C5%AFsob%20vyu%C4%8Dov%C3%A1n%C3%AD,%2C%20Walterov%C3%A1%2C%20Mare%C5%A1%202001.

Historie, ZŠ J. A. Komenského Louny [online], Administrátor, Dostupné z: <https://www.zsjak.cz/skola/historie/>

Historie školy, ZŠ a MŠ Kpt. Otakara Jaroše Louny, [online], Administrátor, 23. 9. 2015, Dostupné z: <https://www.3zslouny.cz/index.php?type=Post&id=434&ids=407>

Seznam rozhovorů

Rozhovor s Janou P. vedla 28.4 2023 Tereza Pacltová
Rozhovor s Ludmilou R. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová
Rozhovor s Věrou E. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová
Rozhovor s Milenou S. vedla 28. 4. 2023 Tereza Pacltová
Rozhovor s Taťánou R. vedla 30. 4. 2023 Tereza Pacltová
Rozhovor s Erikou P. vedla 30. 4. 2023 Tereza Pacltová
Rozhovor s Alenou K. vedla 2. 5. 2023 Tereza Pacltová
Rozhovor s Janou S. vedla 5. 5. 2023 Tereza Pacltová
Rozhovor s A. A. vedla 5. 5. 2023 Tereza Pacltová

Přílohy

Tabulky

Jméno narátorky/narátora	Aprobace	Škola	Rok nástupu do zaměstnání
Věra E.	První a druhý stupeň – speciální pedagogika	Druhá základní škola Louny	1973
Alena K.	Český jazyk, anglický jazyk, tělesná výchova	První základní škola Louny	1984
Jana P.	První stupeň – specializace hudební výchova	První základní škola Louny	1985
Erika P.	První stupeň – speciální pedagogika, zeměpis, dějepis	Čtvrtá základní škola Louny	1989
Ludmila R.	Český jazyk a výtvarná výchova	První základní škola Louny	1979
Tat'ána R.	První a druhý stupeň – speciální pedagogika	Speciální základní škola Louny	1989
Jana S.	První a druhý stupeň – speciální pedagogika	Speciální základní škola Louny	1982
Milena S.	První stupeň	Třetí základní škola v Lounech	1984
A. A.	První stupeň	Druhá základní škola v Lounech Třetí základní škola v Lounech Speciální základní škola v Lounech	1979

Tabulka 1: Narátorky a jejich informace